

Archeologische bureaustudie en
proefsleuvenonderzoek
Gent, Blekersdijk 38-40, Ham 47-51

Titel

Archeologische prospectie te Gent, Blekersdijk 38-40, Ham 47-51

Kadaster

Afdeling 4

Sectie D

Percelen: 316E3, 316L3, 316M3, 318P2

Auteur

Robrecht Vanoverbeke

Opdrachtgever

Lafaut Invest nv

Projectnummer

2016-095

Plaats en datum

Gent, 14 november 2016

Reeks en nummer

BAAC Vlaanderen Rapport 315

ISSN 2033-6896

Inhoud

Inhoud	3
Technische fiche	4
1 Inleiding	5
2 Huidige en toekomstige situatie	7
3 Bureauonderzoek	11
3.1 Landschappelijke en bodemkundige situering	11
3.2 Historiek van de site en omgeving	15
3.3 Onderzoek in de buurt	22
3.4 Cartografie	22
3.5 Gekende verstoring	31
3.6 Archeologische verwachting	32
3.7 Beantwoorden onderzoeksvragen	33
3.8 Advies prospectie	33
4 Proefsleuvenonderzoek	35
4.1 Methode	35
4.2 Resultaten	38
4.3 Vondstmateriaal	48
4.4 Beantwoording onderzoeksvragen BVW	49
5 Besluit	51
5.1 Algemeen	51
5.2 Advies	51
6 Bibliografie	52
7 Figurenlijst	53
8 Bijlages	55
8.1 Lijsten	55
8.1.1 Sporenlijst	55
8.1.2 Vondstenlijst	55
8.1.3 Fotolijst	55
8.2 Digitale versie van het rapport, de bijlagen en het fotomateriaal	55

Figuur voorblad: Detail uit de stadsplattegrond van Sanderus en Hondius uit 1641.

Technische fiche

Naam site:	Blekersdijk 38-40, Ham 47-51 te Gent
Onderzoek:	Archeologische prospectie
Ligging:	Gent, Oost-Vlaanderen
Kadaster:	Afdeling 4, Sectie D, Percelen 316E3, 316L3, 316M3, 318P2
Coördinaten:	Noord: X: 3.7326 Y: 51.0584 Oost: X: 3.7330 Y: 51.0582 Zuid: X: 3.7325 Y: 51.0578 West: X: 3.7320 Y: 51.0581
Opdrachtgever:	Lafaut Invest nv
Uitvoerder:	BAAC Vlaanderen bvba
Projectcode BAAC:	2016-095
Projectleiding:	Robrecht Vanoverbeke
Vergunningsnummer:	2016/179
Vergunninghouder:	Robrecht Vanoverbeke
Terreinwerk:	Robrecht Vanoverbeke en Stefanie Sadones
Verwerking:	Stefanie Sadones, Olivier Van Remoorter en Robrecht Vanoverbeke
Trajectbegeleiding:	Dienst Stadsarcheologie Gent
Bewaarplaats archief:	BAAC Vlaanderen bvba (tijdelijk)
Grootte projectgebied:	2400m ²
Grootte onderzochte oppervlakte:	ca. 200m ²
Termijn:	Veldwerk: 1,5 dag Uitwerking: 5 dagen
Reden van de ingreep:	Op het terrein zullen een ondergrondse garage en appartementen worden voorzien.
Bijzondere voorwaarden:	Opgesteld door Agentschap Onroerend Erfgoed
Verwachtingen BVW:	Het plangebied is gelegen aan de rand van de 14 ^e -eeuwse stadsomwalling, vlakbij de middeleeuwse Sint-Jorispoort. In het oosten sluit het perceel aan op een historisch wegtracé, in het westen op de Leie. Op de kaart van 1558 sluit het projectgebied in het zuiden aan op een bouwblok. Op de kaart van Ferraris uit 1788 staat binnen het projectgebied, langs de weg al bewoning aangeduid.

1 Inleiding

In het kader van een stedenbouwkundige vergunningaanvraag tot afbraak van verschillende gebouwen en het oprichten van nieuwbouw met een handelsruimte en een appartementsgebouw aan de Blekersdijk 38-40 en Ham 47-51 te Gent (kadastraal: afdeling 4, sectie D, percelen: 316E3, 316L3, 316M3, 318P2; zie figuur 2), heeft het Agentschap Onroerend Erfgoed een archeologische prospectie met ingreep in de bodem opgelegd.

Het plangebied, met een oppervlakte van ca. 2400m², bevindt zich aan de westkant van het centrum van Gent, gelegen binnen het driehoekig bouwblok dat gevormd wordt door de Leie aan de westzijde, de Blekersdijk aan de noordoostelijke zijde en de Ham aan de zuidoostelijke kant (zie figuur 2). Voorafgaand aan de sloop van de bestaande gebouwen was het gehele terrein bebouwd.

Alvorens de effectieve uitvoering van dit gravend vooronderzoek plaatsvond, diende eerst een bureaustudie uitgevoerd te worden. Deze bureaustudie trachtte op basis van historische, cartografische en archeologische bronnen het archeologisch potentieel van het plangebied in kaart te brengen. Op basis van deze resultaten werden aanbevelingen geformuleerd voor vervolgonderzoek in de vorm van een prospectie door middel van proefsleuven waarbij 12,5 % van de onderzoekslocatie archeologisch zal onderzocht worden.

Voor de realisatie van het nieuwe bouwproject zullen alle gebouwen, met uitzondering van één loods worden gesloopt en vervangen door nieuwe bouwvolumes. Ook zal hierbij een ondergrondse parkeergarage worden verwezenlijkt.

Figuur 1: Situering van het plangebied op de orthofoto.¹

¹ www.geopunt.be

Het onderhavig bureauonderzoek werd uitgevoerd door Robrecht Vanoverbeke, die tevens projectverantwoordelijke was. De prospectie werd uitgevoerd door Stefanie Sadones en Robrecht Vanoverbeke. Contactpersoon bij de bevoegde overheid, Agentschap Onroerend Erfgoed provincie Oost-Vlaanderen, is Nancy Lemay. De communicatie met de opdrachtgever, *Lafaut Invest nv*, werd verzorgd door Samuel Cuvelier van *CAAN Architecten bvba*. De trajectbegeleiding is in handen van de Dienst Stadsarcheologie Gent, met dhr. Gunter Stoops.

² www.geopunt.be

2 Huidige en toekomstige situatie

Het te onderzoeken projectgebied is 2380 m² groot en was net voor de sloop volledig bebouwd met enkele appartementsgebouwen aan de straatkant en magazijnen op de achterliggende terreinen. Tot het jaar 1998 werd een groot deel van de locatie in gebruik genomen door de autowerkplaats *Garage Auto City Noord*. Daarna kwam het terrein in handen van Venootschap Immo Gent met als gebruikers o.a. *Gent Gas*, *Bellimmo* en *Horecfood*.³ De architecturale kenmerken wijzen voor alle gebouwen naar een datering in de tweede helft van de 20^e eeuw.

Figuur 3: De te slopen panden aan de hoek Blekersdijk-Ham, maart 2016.⁴

Figuur 4: De situatie aan de hoek Blekersdijk-Ham in het jaar 1961.⁵

³ Rapport ABO Consult, Z.n., 2016.

⁴ BAAC bvba.

⁵ www.beeldbank.gent.be

De huidige straatgevels herbergen hoofdzakelijk bouwvolumes met twee of meerdere bouwlagen waarvan het uiterlijk in de tweede helft van de vorige eeuw werd bepaald. De achterliggende gronden worden in beslag genomen door grote magazijnen en opslagruimtes (opgericht in functie van de garage).

Figuur 5: Zicht binnen de voormalige autowerkplaats.⁶

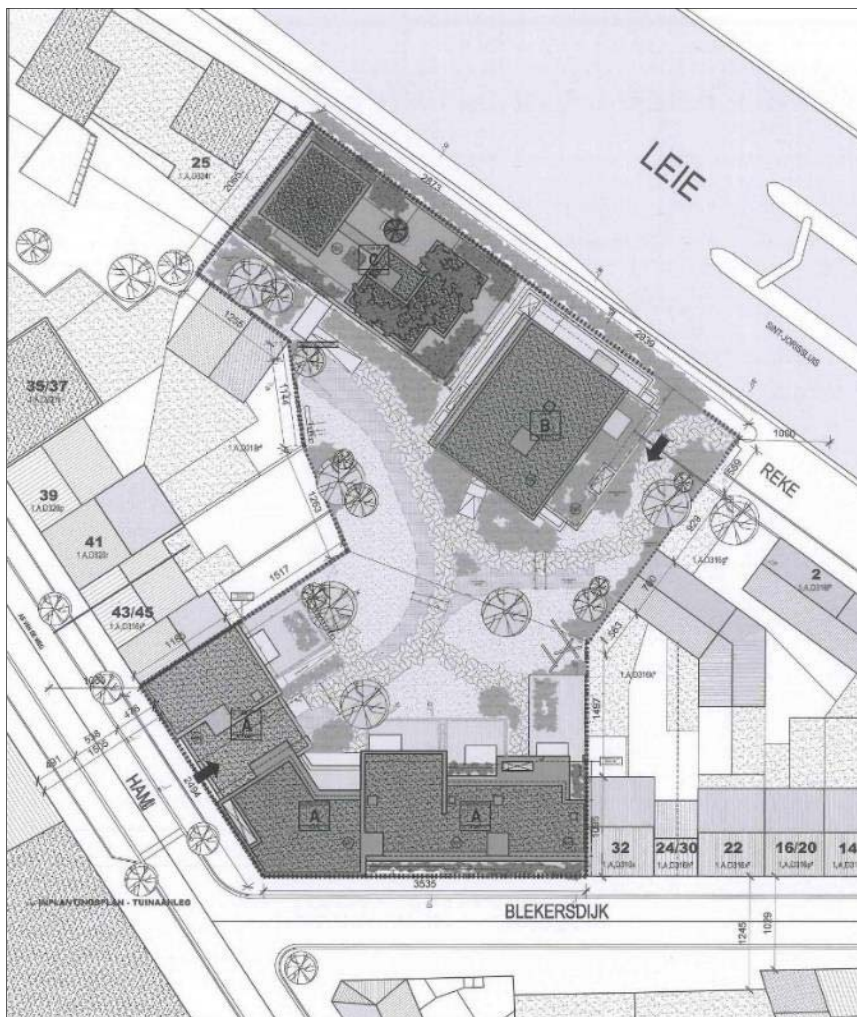
Figuur 6: Zicht binnen de voormalige autowerkplaats.⁷

Quasi het gehele terrein zal, binnen het nieuwbouwproject, worden onderkelderd, dit in functie van de aanleg van een parkeergarage en een ondergrondse fietsenberging (zie figuur 9). Daarnaast zullen tevens een hele reeks nutputten worden geplaatst. De ontgravingsdiepte voor de toekomstige kelder zal gemiddeld 2,8 m onder maaiveld bedragen, met lokaal verdiepingen tot 4,1 m onder maaiveld voor de aanleg van liftputten en regenwaterputten.

⁶ BAAC bvba.

⁷ BAAC bvba.

Indien er zich archeologische resten in de bodem bevinden, zullen deze bij de grondwerkzaamheden onherroepelijk worden vergraven. In dit kader zal met de bureaustudie, aangevuld met de prospectie, worden getoetst of er wel degelijk archeologie aanwezig is in de bodem binnen de onderzoekslocatie.

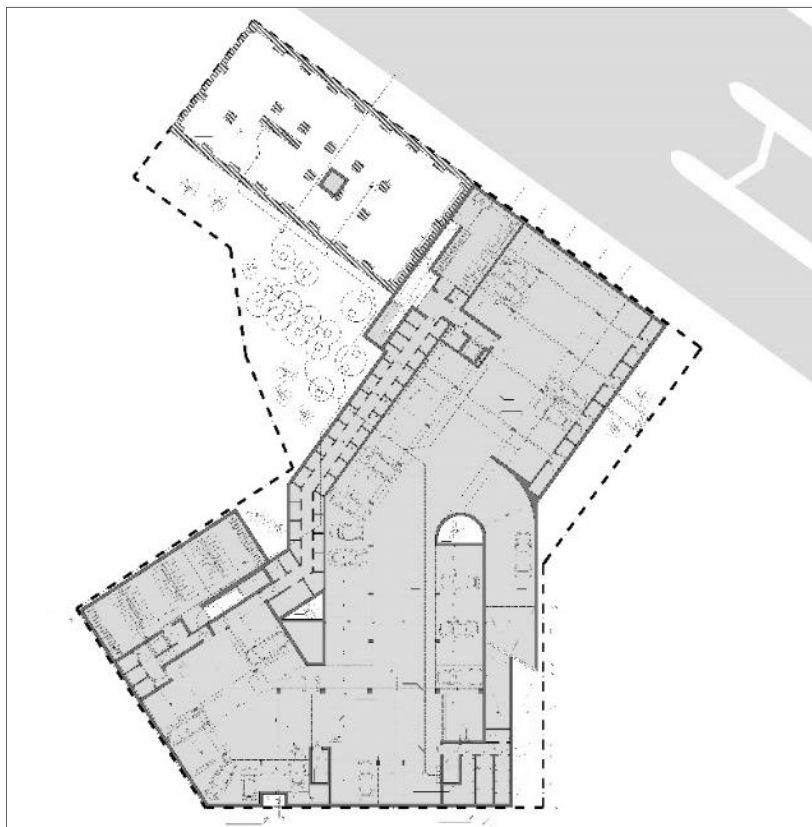
Figuur 7: Toekomstig inplanting binnen de onderzoekslocatie. Noorden is rechts.⁸

In het zuidwesten van de te ontwikkelen terreinen bevindt zich een (19^e-eeuws) pakhuis dewelke wordt behouden en gerenoveerd. Deze zone valt buiten deze onderzoeksopdracht en zal ook niet worden geprospecteerd tijdens het veldwerk.

⁸ CAAN Architecten bvba.

Figuur 8: Zicht op het te behouden pand vanop de Leie.⁹ Links in beeld ligt de Sint-Jorissluis.

Figuur 9: De toekomstige kelder (in grijs binnen de onderzoekslocatie). In de linkerbovenhoek bevindt zich het te behouden pand. Het noorden is rechts.¹⁰

⁹ www.beeldbank.gent.be

¹⁰ CAAN Architecten bvba.

3 Bureauonderzoek

In onderstaande hoofdstukken wordt een overzicht gegeven van de beschikbare kennis inzake bodemkunde, geomorfologie, historie en archeologie met betrekking tot de onderzoekslocatie en de directe omgeving. Deze informatie vormt de basis voor de archeologische verwachting van het onderzoeksgebied en voorstel tot de locaties die dienen geprospecteerd te worden.

3.1 Landschappelijke en bodemkundige situering

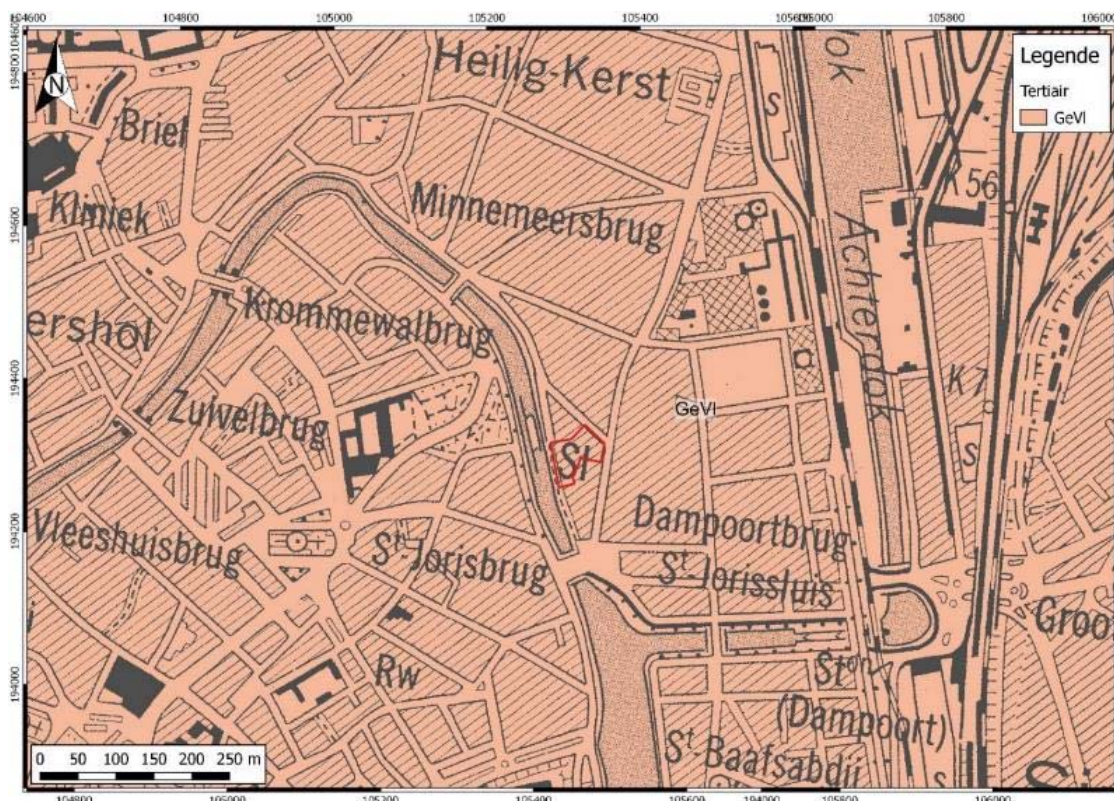
De onderzoekslocatie is gelegen ten oosten van het Gentse stadscentrum. Het bouwblok waarbinnen de site te situeren is, wordt omsloten door de straten Blekersdijk en Ham ten noord- en zuidoosten en het jaagpad Reke aan de Leie in het westen (zie figuur 1 en 2).

Het Gentse grondgebied situeert zich geologisch gezien binnen de Noordwest-Europese laagvlakte en is gelegen in de nabijheid van de samenvloeiing van de Leie en de Schelde.¹¹ Deze Noordwest-Europese laagvlakte is een uitgestrekt gebied met verre horizonten, een laag reliëf en een dicht net van waterlopen waarvan de belangrijkste in de Noordzee uitmonden. De twee voornaamste rivieren, de Schelde en de Leie, die in Gent samenkomen, bepalen het lage en waterrijke landschap van Zandig Vlaanderen. De riviervalleien wisselen af met zandige hoogten die zelden hoger reiken dan 15 m boven de zeespiegel. De hoogste top, met een hoogte van 29,10 meter, is de Blandijnberg. Deze verheffing is een getuigenheuvel uit het tertiair en bevindt zich op de plaats waar de Leie en Schelde elkaar het dichtst naderen.¹² De gunstige situatie met leefbare hoogten dicht bij water oefende een grote aantrekkingskracht uit op mensen. Dat gold ook al voor de eerste bewoners, zowat 60.000 jaar geleden.¹³

¹¹ Declercq & Laleman, 2010, p.21.

¹² Capiteyn et al, 2007, p. 6.

¹³ Declercq & Laleman, 2010, p.21.

Figuur 10: De onderzoekslocatie op de Tertiair-geologische kaart.¹⁴

In het sterk verstedelijkt landschap van vandaag valt er van de oorspronkelijke topografie niet zo veel meer te merken, hoewel toponiemen als berg, kouter of donk voor de hoogten en meers, gracht en lei voor de laagten, nog herinneren aan vroegere landschappen.^{15 16}

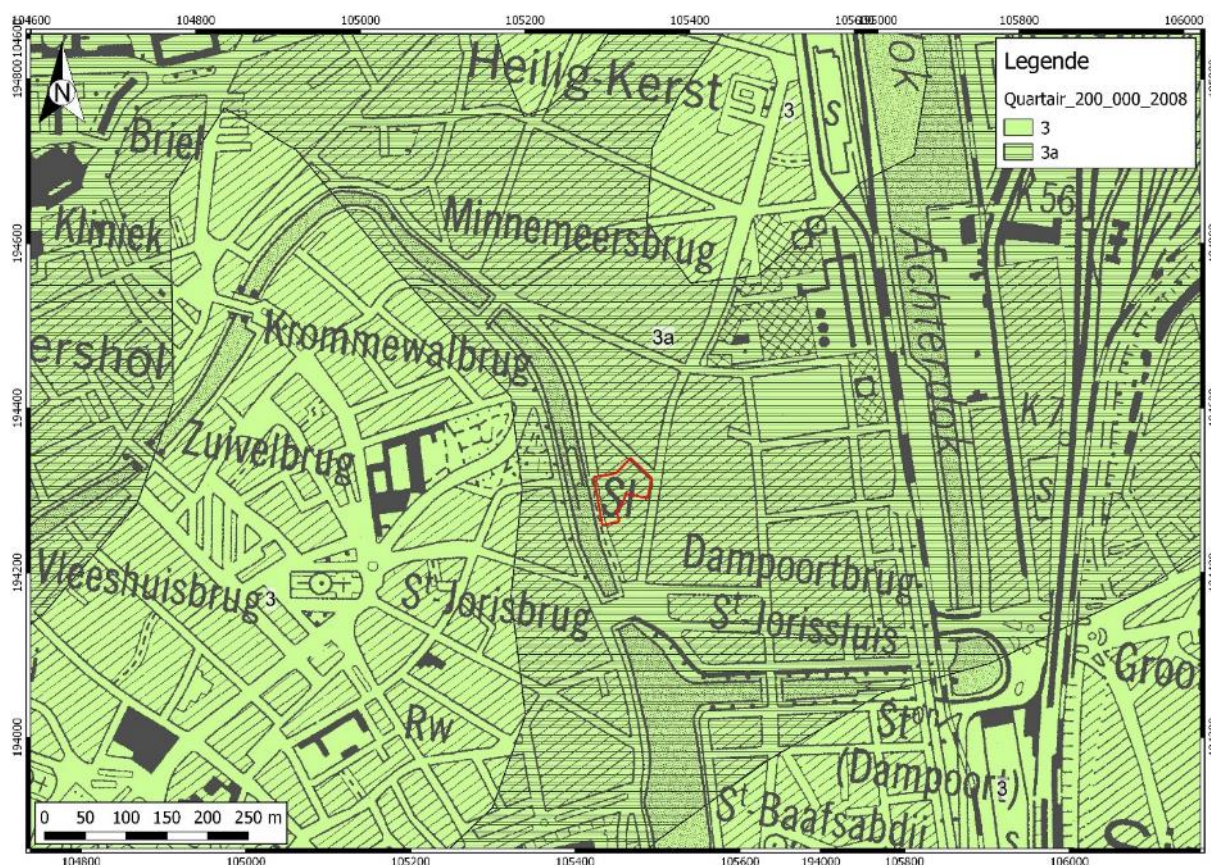
De Vlaamse Vallei is een depressie die door fluviatiele processen is uitgeschuurd vanaf het Midden-Cromerien en in de loop van het Weichselien opgevuld is geraakt. In het Laat-Pleistoceen (130.000-11.650 BP¹⁷) werd de Vlaamse Vallei in haar definitieve vorm uitgeschuurd. Het diepste punt van deze uitschuring werd bereikt op de overgang van het Eemien (130.000-117.000 BP) naar het Weichselien (117.000 BP-11.650 BP). In deze periode waren de Leie en de Schelde meanderende rivieren met een sterk veranderende loop. In het Weichselien werd het klimaat kouder en verkregen de rivieren als gevolg hiervan een vlechtend geulenpatroon. Tijdens de lente werd door het smeltwater zand en leem afgezet over de ganse breedte van de vallei. Tijdens de daaropvolgende zomer nam het debiet af en trok het water zich terug naar het hoofdstroomgebied. In de actieve geulen werd nog steeds zand afgezet, terwijl in de depressies in de valleivlakte leem sedimenteerde. Tijdens het Laatglaciaal (de laatste fase van het Weichselien, 14.640-11.650 BP) en in het Holoceen (11.650 BP tot nu) verbeterde het klimaat opnieuw en verkregen de Leie en Schelde opnieuw een meanderend patroon.

¹⁴ DOV VLAANDEREN.

¹⁵ Capiteyn et al, 2007, p. 6.

¹⁶ Declercq & Laleman, 2010, p.21.

¹⁷ BP = before present. Dit komt neer op jaren voor het overeengekomen jaar 1950, dat wordt gelijkgesteld met het heden.

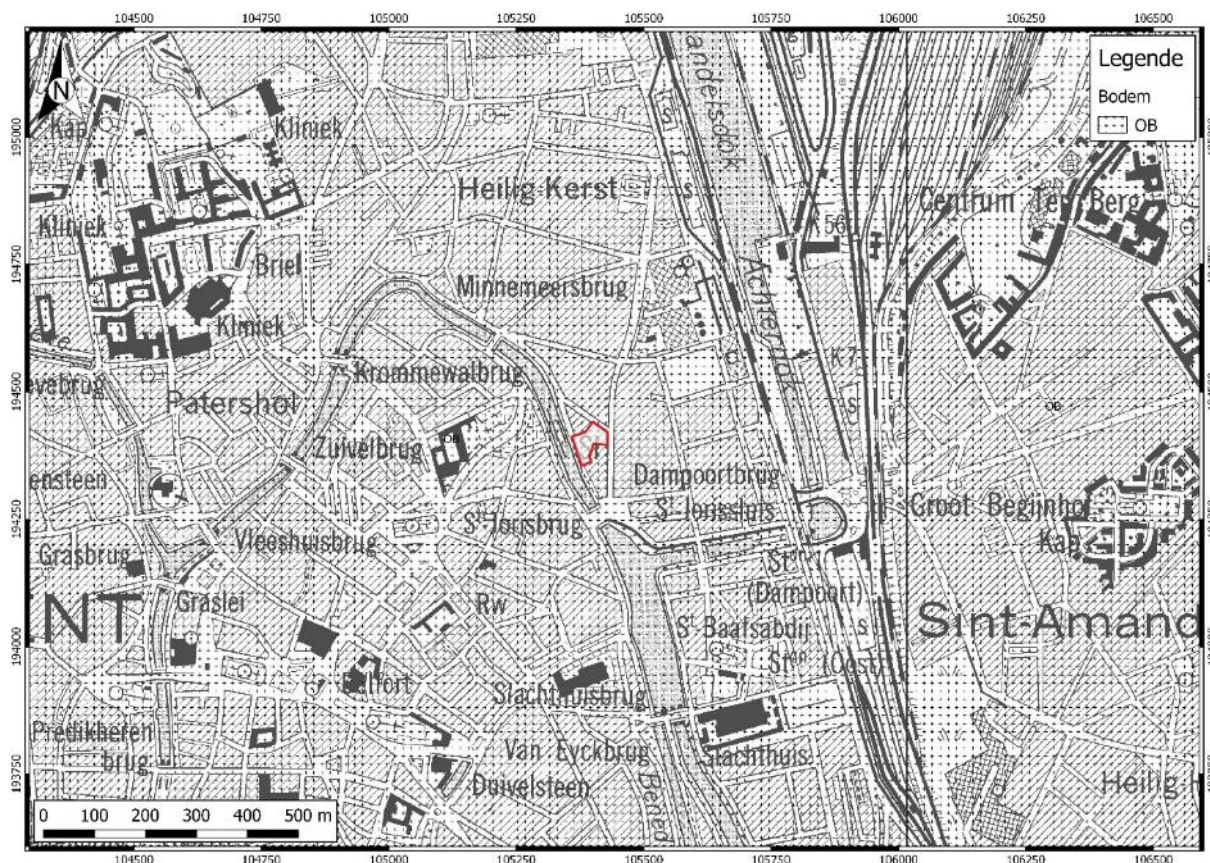
Figuur 11: Het plangebied op de kwartair-geologische kaart.¹⁸

Op basis van de kwartairgeologische kaart van Vlaanderen (figuur 11) dagzomen in het plangebied *fluviatiele afzettingen van het Holoceen en mogelijk Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan) (FH)*. Hieronder bevinden zich *eolische afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen)*, mogelijk *Vroeg-Holoceen (ELPw)*, en op nog grotere diepte *fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan (FLPw)*.

De bodemkundige gegevens voor het plangebied zijn schaars, aangezien het midden in de bebouwde kom van Gent is gelegen en daarom niet gekarteerd voor de bodemkaart van Vlaanderen (figuur 12). Rondom de stad Gent komen echter volgende bodems voor:

- Scc: matig droge lemige zandbodem met sterk gevlekte, verbrokkelde textuur B horizont
- Sdp: matig natte lemige zandbodem zonder profiel
- Zch: matig droge zandbodem met verbrokkelde ijzer en/of humus B horizont

¹⁸ DOV VLAANDEREN.

Figuur 12: Het plangebied op de Bodemkaart.¹⁹

Aangezien het plangebied midden in de bebouwde kom ligt, is het moeilijk om deze eenheden (gelegen buiten de stad) te extrapoleren naar het plangebied toe. Op een dieper niveau kunnen deze bodemtypes echter wel verwacht worden binnen het plangebied. De diepte en opbouw van het aanwezige bodemarchief in de stad varieert echter wel sterk.

In het begin van dit jaar werd in opdracht van CAAN architecten door ABO Consult een bodemonderzoek uitgevoerd. Vooraleer een grondverzet mag uitgevoerd worden, dient door een erkend bodemsaneringsdeskundige te worden nagegaan wat de hergebruiksmogelijkheden van deze grond zijn. Hoewel een dergelijk technisch verslag zich toespitst op andere bodemgegevens, kan uit de boringen wel degelijk informatie worden gefilterd die in het kader van archeologie bruikbaar zijn. Er werden 15 grondboringen uitgevoerd en verschillende grondstalen genomen. In het technisch verslag hiervan werd alvast een volgende theoretische bodemopbouw weergegeven:²⁰

¹⁹ DOV Vlaanderen.

²⁰ Rapport ABO Consult, Z.n., 2016, p. 7.

Diepte	Stratigrafie	Omschrijving	Hydro-geologie
0 – 20 m-mv	Quartair	Leem/zand	Goed doorlatend
20 – 30 m-mv	Formatie van Gentbrugge; Lid van Vlierzele;	Fijn zand	Matig doorlatend
30 – 35 m-mv	Formatie van Gentbrugge; Lid van Pittem	Zandhoudende klei	Slecht doorlatend

Verder kon uit de boorstaten worden opgemaakt dat de bovenste lagen van het plangebied over het algemeen bestaan uit een donker, matig grof zandpakket waar nog baksteenresten in voorkomen. Vanaf gemiddeld 1,5 tot 2 m onder maaiveld bevindt zich de (vermoedelijke) natuurlijke ondergrond die bestaat uit een groengrijze matig zandige klei. Hier en daar werden schelpen of een zwakke veengeur opgemerkt.²¹

3.2 Historiek van de site en omgeving

De ontwikkeling van het middeleeuwse Gent vangt aan in de 9^e eeuw. In deze periode wordt verwezen naar het *portus Ganda*, een handelsnederzetting aan een rivier in de buurt van de Sint-Baafsabdij.²² Als gevolg van de Noormanneninvallen in de tweede helft van de 9^e eeuw werd de buurt van de abdij verlaten en vestigden de bewoners zich 500 meter stroomopwaarts op de linkeroever van de Schelde. De nieuwe nederzetting droeg de naam *Gandavum*. De nederzetting, met een oppervlakte van nauwelijks 6 ha, werd op het einde van de 9^e eeuw omweld.²³

Door een bloeiende lakennijverheid en de handel in wol groeide de bevolking vanaf de 2^e helft van de 10^e eeuw fors aan. Nieuwe stadskernen ontstonden: Sint-Jacobs in 1093, Sint-Michiels in 1105 en Sint-Niklaas in 1120.²⁴ Het areaal binnen de eerste portusomwalling bleek te klein te zijn voor deze snelle groei en reeds in de 11^e eeuw werd gestart met de uitbreiding van de stad. De stadsuitbreiding zou ca. 1100 een areaal van meer dan 80 ha beslaan. Op plaatsen waar de toenmalige stad niet door natuurlijke waterlopen werd omgeven, legde men nieuwe grachten aan.²⁵ De toegang tot de binnenstad werd verschaft door verschillende stadspoorten: de Brabantpoort, Ketelpoort, Torenpoort, de Posteernepoort, de Zandpoort en de Sint-Jorispoort.

Figuur 13: De Sint-Jorispoort, geschilderd in 1585(?); door Lieven van der Schelden.²⁶

²¹ Rapport ABO Consult, Z.n., 2016, bijlage 2: boorprofielen.

²² Declercq & Laleman, 2010, p. 41.

²³ Declercq & Laleman, 2010, p. 42.

²⁴ Declercq & Laleman, 2010, p. 48.

²⁵ Laleman et al, 1985, p.16.

²⁶ Bijloekemuseum Gent / STAM.

Eén van deze poorten, de Sint-Jorispoort, was te situeren aan de huidige Steenbrug, op slechts 150 m in vogelvlucht van de huidige onderzoekslocatie (zie figuur 15). De stadspoort werd in de 12e eeuw opgericht²⁷ en was gelegen op de Steendam, een toegangs- of uitvalsweg die leidde van het stadscentrum naar de Sint-Baafsabdij (een andere benaming voor deze poort was ook Sint-Baafspoort) en de ten noordoosten gelegen nederzettingkernen.²⁸ Het toponiem *Steendam* verwijst naar een door de meersen aangelegde dam, een verhoogde weg te midden van een drassig land. Mogelijks is de Steendam een onderdeel van een oude landweg met op z'n minst een middeleeuwse oorsprong.²⁹

Bij latere stadsuitbreidingen zal deze poort z'n functie verliezen en de rol moeten overdragen aan de, langs dezelfde invalsweg, westelijker gelegen Dampoort of Antwerpse poort. De oude versterking behield enkel nog haar symbolische functie. Zo bleef ze nog steeds belangrijk in de architectonische geschiedenis van de stad. Van de torens en poorten is op heden echter vrijwel niets meer bewaard gebleven, ze werden immers afgebroken na de *Carolijnse Concessie* van 1540.³⁰ De afbeelding in figuur 13 zou zijn vervaardigd in het jaar 1585, reeds nadat de poort werd afgebroken.

De economische bloei, vooral onder impuls van de lakenindustrie, zorgde voor een blijvende bevolkingstoename. Vanaf de 12^e eeuw begon de vrije grond binnen de omwalling schaars te worden en ontstonden er buiten de middeleeuwse poorten langzamerhand nieuwe nederzettingkernen. De hele 13^e eeuw door poogde de stad door aankoop van grond haar invloed in deze voorsteden te vergroten. In 1213 werden een aantal upstallen overgedragen aan het Gentse schependom, zoals de Waterwijk, het natte meersgebied tussen de Ottogracht en de Minnemeers, aan de overzijde van de Leie t.o.v. de huidige onderzoekslocatie. Deze waterzieke meersen waren verdeeld in talrijke eilandje, door de Oude Leie, het Leopoldvaardeken, het Stekenevaardeken, de Molengracht (langsheen de onderzoekslocatie), de Grendelgracht, het kronkelende grachtenstelsel rondom het Sint-Jacobs Godshuis, de Sleepstraat en het Berouw.³¹ Dit meersgebied ten noordoosten van het centrum was m.a.w. dooraderd van tal van grachten en kleine Leie-meanders. Enkele hiervan bleven tot in de 19^e eeuw in het stadsbeeld aanwezig. De urbanisatie van dergelijke waterzieke gebieden was noodzakelijk om de bevolkingsgroei te kunnen opvangen.³² De expansie van de wijk was in de 19^e eeuw onlosmakelijk verbonden met de uitbreiding van havenactiviteiten en textiel- en metaalverwerkenden nijverheden.³³ Ook de huidige site was oorspronkelijk binnen dit nat gebied te situeren.

Het onderzoeksterrein is tot op heden gesitueerd binnen een sterk verstedelijkt gebied ten noordoosten van de historische kern van Gent. Het buitengebied, waar het huidige plangebied onder valt, bestond voorheen lange tijd uit laaggelegen gronden en was eigendom van de Graaf van Vlaanderen. Het gebied werd doorkruist door diverse regelmatig overstromende oude Leiearmen. Deze waterrijke situatie is in figuur 15 weergegeven. Circa 1340 kocht de stad verschillende gebieden af van Graaf Robrecht van Bethune, waaronder de heerlijkheid van de *Mude*, om zo bij het Gentse schependom te hechten.³⁴ Vandaag heeft de benaming *Muide* betrekking op een meer noordelijk gelegen stadsdeel.

De terreinen aan de Blekersdijk-Ham bevonden zich binnen de heerlijkheid Nieuwland, gelegen tussen de Leie aan de Minnemeers en de huidige Doornzelestraat. Deze beschikte over een vierschaar en een wet met een baljuw, een burgemeester en 7 schepenen. De Gentse schepenen hadden hier oorspronkelijk slechts een beperkte juridische en administratieve bevoegdheid. Na de aanhechting van

²⁷ www.archeoweb.gent.be

²⁸ Berkens et al, 2011, p. 152.

²⁹ Berkens et al, 2011, p. 152.

³⁰ Archeoweb Gent.

³¹ Deseyn, 1995, p. 3.

³² Capiteyn et al, 2007, p. 22.

³³ Deseyn, 1995, p. 3.

³⁴ Coene & De Raedt, 2011, p. 23.

het omliggende gebied bij de stad, breidde de stadsomwalling zich verder uit. Daardoor lag Nieuwland vanaf de 14^e eeuw binnen de toenmalige stadswallen. Rond het midden van de 15^e eeuw ging de heerlijkheid van de familie Goethals over in handen van de familie Utenhove.³⁵

Figuur 14: De stadsuitbreiding omstreeks 1340.³⁶ De onderzoekslocatie is aangegeven.

In de 13^e eeuw (vóór 1270) wordt de Leie ter hoogte van de huidige onderzoekslocatie vermeld als *La Nouvelle Lis* of de Nieuwe Leie.³⁷ Of het daadwerkelijk om een nieuw gegraven waterweg ging, is onduidelijk. De als nieuw omschreven Leie zou in de middeleeuwen zijn gegraven als afkorting van de meanderende natuurlijke rivier en maakte als de noordelijke begrenzing deel uit van de 12^e eeuwse stadsversterking.³⁸ Op basis van een recent uitgevoerd archeologisch onderzoek aan de Minnemeers³⁹ kan misschien worden gesteld dat er tot de 13^e eeuw sprake was van een situatie waarbij de oude Leie meanderde en veel breder was. Vermoedelijk heeft men op een gegeven tijdstip (vanaf 1213?) beslist om de oncontroleerbare en niet bevaarbare waterweg te kanaliseren waarbij de benaming Nieuwe Leie is ontstaan. De oude loop/oever bevond zich deels binnen de onderzoekslocatie aan de Minnemeers. De bodemopbouw van de site aldaar gaf duidelijk aan dat de terreinen langs de huidige waterweg onderhevig zijn geweest aan de werking van zowel rivier als van mens.

³⁵ Archief van de Heren van Nieuwland te Gent. Het Rijksarchief in België: http://search.arch.be/eac/eac-BE-A0500_108065_DUT

³⁶ Coene en De Raedt, 2002, p.24.

³⁷ Gelaude, 2010, p.41.

³⁸ Deseyn, 1995, p. 4.

³⁹ Billefont, Sadones en Vanoverbeke, 2016.

Ook bij de opgraving aan de Bibliotheekstraat, vlakbij de Blekersdijk en eveneens uitgevoerd in het voorjaar van 2015, is gebleken dat het oorspronkelijke middeleeuwse landschap lokaal werd doorweven met meanderende zijarmen van de Leie.⁴⁰ De locaties van bovenstaande onderzoeken is weergegeven in figuur 15 en 18 (CAI-kaart).

Figuur 15: De verscheidene middeleeuwse waterlopen in Gent.⁴¹ De onderzoekslocatie is aangegeven (A), evenals de opgraving aan de Minnemeers (B) en de Bibliotheekstraat (C). Cijfer 8 geeft de locatie van de Sint-Jorispoort aan.

De aanhechting van de verschillende nieuw verworven stadsdelen maakte de aanleg van een ruimere verdedigingsgordel noodzakelijk. Op kwetsbare plekken, zoals in- en uitvalswegen, werden nieuwe stenen muren met waltorens en versterkte poorten opgetrokken. Elders nam men genoegen met het opwerpen van een aarden wal. Alles bij elkaar werd een oppervlakte van ongeveer 644 ha omsloten met deze omwallingen.

Grote delen binnen de omgorde stad bleven echter tot in de late 18^e eeuw of zelfs 19^e eeuw onbebouwd. De verwachte bevolkingsgroei bleek minder groot. Ter hoogte van de onderzoekslocatie bleef het een moerassige uithoek. Deze natte en laaggelegen meersen rond de stadskern vormden als overstromingsgebied een uitstekende bijkomende verdediging in tijden van belegering. Daarnaast zullen deze gebieden ook onderhevig blijven aan overstromingen en dit tot in de 20^e eeuw.⁴²

De Blekersdijk was tot het midden van de 19^e eeuw een V-vormig vertakte dam. Het westelijke deel langsheen de Nieuwe Leie heette de *heire-weg ofte auden kerckwegh*. Het oostelijke deel (het

⁴⁰ Van Remoorter, Schellens en Vanoverbeke, 2016.

⁴¹ Laleman en Raveschot, 1986, p. 52.

⁴² Boone, 2010, p. 54.

noordelijk gedeelte van de Ham tussen de huidige Blekersdijk en het Stapelplein) stond bekend als *Reke ofte Dam ter Ghereke*.⁴³

De voormalige kerkweg, waarvan sprake, is vermoedelijk ontstaan in de loop van de volle middeleeuwen (een vroegste vermelding dateert immers van 1360) toen de Heilige-Kerstkerk in het noorden van de Sleepstraat nog niet bestond en de parochianen naar de kerk van de Sint-Baafsabdij trokken.⁴⁴ De weg vertrok aan de Sleepstraat in het noorden en liep doorheen de natte gebieden over de dijkwegen zoals de (huidige) Huidevetterskaai, Blekersdijk en Ham tot aan de deuren van de abdijkerk. Er kan worden aangenomen dat het tracé kort na 1213 werd aangelegd samen met de Nieuwe Leie. Het verloop ervan, bijna helemaal langs de Nieuwe Leie, suggereert trouwens dat de weg ook als dijk belangrijk was om heel het laaggelegen gebied erachter te beschermen tegen overstromingen. Deze dijk op de linkeroever van de Leie (*up de Reke*) was noodzakelijk om de laaggelegen meersen (de *upstallen* en de *muide*) bruikbaar of bewoonbaar te maken. De dijk is ook nog duidelijk waar te nemen op het Panoramisch Gezicht van Gent uit 1534 (figuur 19).⁴⁵

Een afbeelding die deze dijk goed illustreert, is van de hand van Joseph Wynantz (figuur 16). De aquarel werd echter wel een heel stuk later, in het begin van de 19^e eeuw gemaakt, maar er wordt van uitgegaan dat het landschap geen grote veranderingen heeft ondergaan. Op de afbeelding wordt de Leie weergegeven, met links de Blekersdijk en rechts de ommuring van het Baudelohof. Direct links van de dijk is een dijkgracht / -sloot weergegeven met daarachter de laaggelegen landerijen duidelijk zichtbaar. Deze dijkgracht is ook te zien op het 19e-eeuwse primitief kadaster (figuur 17).

Figuur 16: Zicht (richting zuidoosten) op de Blekersdijk, Aquarel van Joseph Wynantz (1820-1830).⁴⁶

De onderzoekslocatie bevindt zich binnen het gebouwenblok centraal in beeld.

Ook de oorsprong van de huidige straat Ham wordt gezien als één van de dijken om de laaggelegen meersen ten noorden van de Leie toegankelijk te houden en drainage te vergemakkelijken. Tot in de 19e eeuw bleef het oostelijke deel van dit gebied nauwelijks bewoond en werd het gebruikt als

⁴³ Deseyn, 1995, p. 4.

⁴⁴ Devriese, 2003, p. 8-9.

⁴⁵ Gelaude, 2010, p. 43.

⁴⁶ Stadsarchief Gent: SAG_IC_AG_W_081_r.

bleekweiden of blekerijen. Deze bleekvelden worden op de historische kaarten (zie verder) telkens duidelijk weergegeven. Het bleken van laken was een proces waarbij tot in de 19^e eeuw enkel gebruik werd gemaakt van grasbleek, het te bleken leggen van de stoffen op open grasvelden. Het laken werd uitgespreid over het gras en op regelmatige tijdstippen besprenkeld met water. De combinatie van vocht en zonlicht, meer bepaald de ozon, zorgde voor een blekende werking. Vanaf de 19^e eeuw wordt gebruik gemaakt van chemische producten om dit proces te vervolmaken. De oorsprong van de huidige straatnamen Blekersdijk en Blekerijstraat is dus niet ver te zoeken.

Een bijkomend argument dat de Ham deel uitmaakte van een dijkenstelsel is de vermelding van een watermolen op de Ham in de 16^e eeuw. Dit impliceert dat er een voldoende groot niveauverschil in waterpeil moet zijn geweest om een watermolen aan te drijven.⁴⁷ Daar waar de Molengracht onder de Ham doorliep (aan het huidige kruispunt Blekersdijk – Ham) stond een watermolen die bekend stond onder verschillende benamingen; de *Watergordmolen* of *Cooperen ofte Slijpmolen*.⁴⁸ Deze molen is eveneens duidelijk weergegeven op de aquarel van Wynantz (figuur 16). De exacte locatie ervan is daarenboven op een steenworp afstand van het huidige onderzoeksterrein te situeren, enkele tientallen meters noordelijker van de hoek Blekersdijk – Ham, aan de overzijde van de weg (percelen A2942 f2-m2-d2).⁴⁹ Volgens de database van verdwenen Belgische molens betreft het de *Molen 't Lam*. Oorspronkelijk stond hier echter niet één windmolen, maar twee watermolens. Deze zijn weergegeven op het *Panoramisch Gezicht op Gent* uit 1534 als twee gebouwtjes, daar waar de straat Ham twee waterwegen kruist. Deze gebouwtjes, de watermolens, werden in 1716 omgevormd tot watervluchtmolen, een gecombineerde water- en windmolen. In 1798 bestond deze molen nog steeds, in eigendom van bleker Braeckman, die tot ver buiten de Dampoort bleekweiden bezat. De molens zullen in de loop der eeuwen dienst doen als slijp-, koper- en papiermolen om tenslotte uit het stadsbeeld te verdwijnen ergens vóór 1830.⁵⁰

⁴⁷ Gelaude, 2010, p. 43.

⁴⁸ Deseyn, 1995, p. 4.

⁴⁹ Molenecho's, Verdwenen Belgische molens.

⁵⁰ Molenecho's, Verdwenen Belgische molens.

Figuur 17: De onderzoekslocatie aangegeven op het primitief kadasterplan van 1834.⁵¹

Eén van de waterwegen waarlangs de molens waren gesitueerd, was de hoger reeds vermelde dijkslot. De andere gracht betrof de Molengracht die het huidige bouwblok, waarbinnen de te onderzoeken percelen zijn gelegen, omgrachtte. Op het primitief kadasterplan uit 1834 (figuur 17) zijn deze grachten duidelijk weergegeven. Tot vandaag is het tracé van deze laatste gracht nog zichtbaar in de perceelsindeling.

De vele blekerijen vormde samen met de molens de nucleus voor de latere industriële ontwikkeling binnen dit stadsdeel.⁵² Onder impuls van de vele activiteiten met betrekking op textiel zal deze wijk uitgroeien tot een wijk met dichte arbeidersbebouwing doorspekt met talrijke beluiken tussen de grotere en kleinere bedrijven en opslagplaatsen, waarvan heden reeds veel weer is verdwenen.

In de huidige Leie, ten westen van de onderzoekslocatie, is vandaag de Sint-Jorissluis gelegen. Deze werd in het begin van de 20^e eeuw aangelegd, na de afbraak van de zuidelijker gelegen stuw aan Tussen 't Pas. De te onderzoeken percelen grenzen tevens aan het toen opgetrokken sluisachtershuis.

⁵¹ Universiteitsbibliotheek Gent.

⁵² Deseyn, 1995, p. 6.

eeuwen heen. De eerste kaarten met betrekking tot het onderzoeksgebied zijn slechts voorhanden vanaf de 16^e eeuw. De afwezigheid van bebouwing op deze kaarten is geen garantie dat er niets is geweest. In de beginperiode van de cartografie werden voornamelijk grotere nederzettingen en belangrijke bouwwerken zoals stadsomwallingen, kerken, kloosters en kastelen weergegeven en was er geen of weinig aandacht voor de burgerlijke architectuur. Het was vaak niet de bedoeling om de huizen in detail of juist weer te geven. Pas vanaf de 19de eeuw verschijnen de eerste gedetailleerde kadasterkaarten. Een concrete huisgeschiedenis is uit alleen cartografisch materiaal niet af te leiden.⁵⁵ De kaarten kunnen wel ondersteunend werken. Voor Gent zijn een heleboel historische kaarten, plannen en stadsgezichten beschikbaar. Hieronder wordt in een selectie daarvan de ontwikkeling van de onderzoeklocatie weergegeven.

Figuur 19: Detail uit het 'Panoramisch gezicht op Gent 1534' met aanduiding van het plangebied. Noorden is rechtsboven. (Gent, STAM)⁵⁶

Een eerste kaart die hier wordt geraadpleegd, is een detail uit het *Panoramisch gezicht op Gent* van 1534 (figuur 19). De weergave is heel figuratief en maakt het moeilijk sluitende uitspraken te doen over mogelijke bebouwing tot op perceelsniveau. De onderzoekslocatie wordt ingesloten door de Leie in het westen (brede waterweg), een huizenblok in het zuiden en de weg (Blekersdijk) langs de noordoostelijke zijde. Deze weg wordt geflankeerd door twee grachten waar bovenop, aan de Ham (de brede weg richting rechtsboven), de vernoemde watermolen staat. Centraal links is eveneens duidelijk de Sint-Jorispoort te zien. De daadwerkelijke onderzoeksterreinen zitten ietwat verscholen achter een huizenrij, die vermoedelijk te situeren is aan het begin van de Ham. Hier was er wel al vroeg

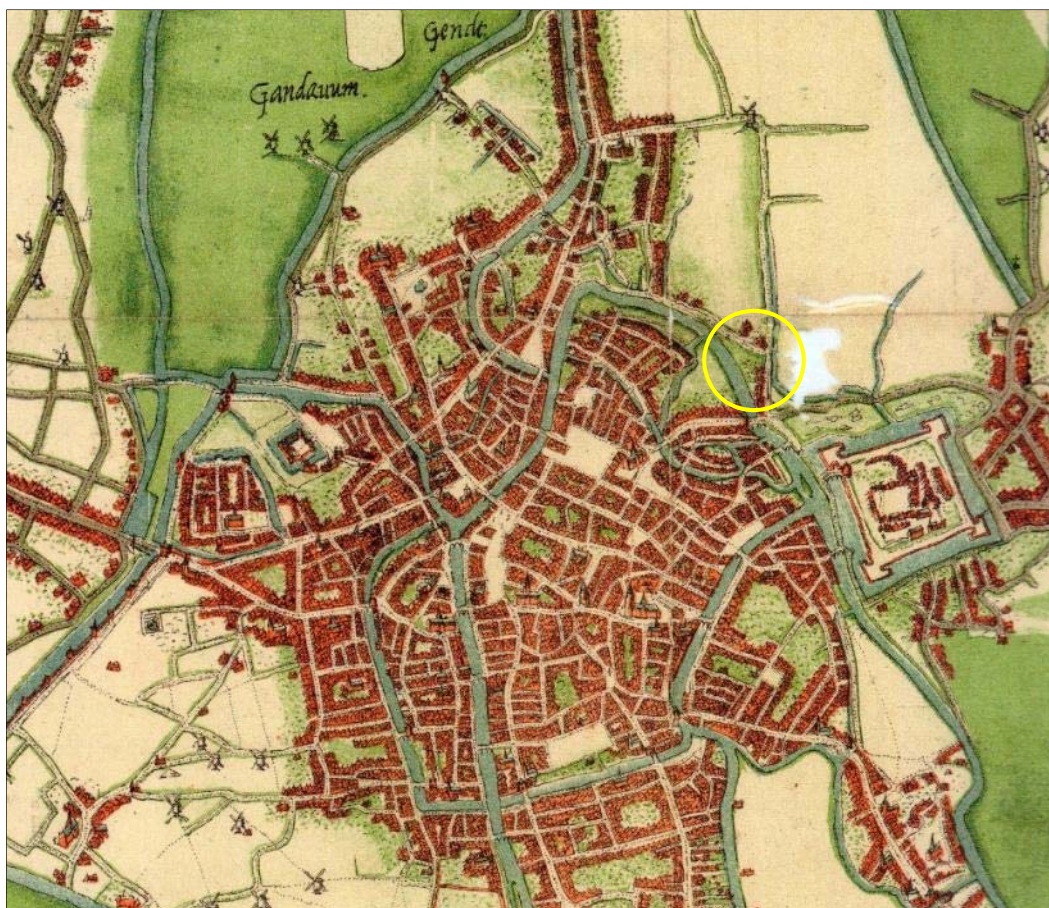
⁵⁵ Charles et al., 2001, p. 55.

⁵⁶ Panoramisch gezicht op Gent (1534). Geraadpleegd via:

http://www.stamgent.be/userfiles/images/nieuws/1534_authentiek/hires_1534_STAM_GENT.jpg.

bebouwing, maar dan dichterbij de Joremaaie. Toch is het mogelijk enkele graslanden met waterlopen te ontwaren. Eveneens opvallend zijn de afgebeelde bleekweides als lange witte stroken, bijvoorbeeld aan de Minnemeers.

Een volgende afbeelding (figuur 20) is de stadsplattegrond gemaakt door Jakob van Deventer uit het jaar 1559. Op de uitsnede zien we ten oosten van de Leie, het typerende driehoekige bouwblok met slechts aan de zijde van de Ham enkele gebouwen. Verder worden de terreinen onbebouwd weergegeven.

Figuur 20: Detail uit het stadsplan van Jacob van Deventer, 1559. De onderzoekslocatie is in rood aangegeven. Noorden is boven.⁵⁷

Een eeuw later lijkt er vrij weinig te zijn veranderd aan de perceelsindelingen. De stadsplattegrond van Sanderus en Hondius uit het jaar 1641 (figuur 21) geeft echter een meer gedetailleerd beeld van de bebouwing aan de onderzoekslocatie en omgeving. Het terrein is grotendeels leeg, enkel in de zuidhoek met de Ham worden een drietal panden weergegeven. Wat daarnaast wederom opvalt zijn de vele blekerijen of bleekweides (witte parallelle banen) in de directe omgeving van de site.

Wanneer de onderzoeklocatie in detail wordt bekeken, valt nog iets op. Op het grasland langs de Leie, omsloten door grachten, worden vier kleine bootjes of sloepen afgebeeld. Een eventuele interpretatie voor deze iconografische invulling zou die van scheepswerf of sloepenmakerij kunnen zijn. Bij het afspeuren van deze historische kaart, werd daarenboven nergens een gelijkaardige invulling opgemerkt.

⁵⁷ Nationale bibliotheek, Madrid.

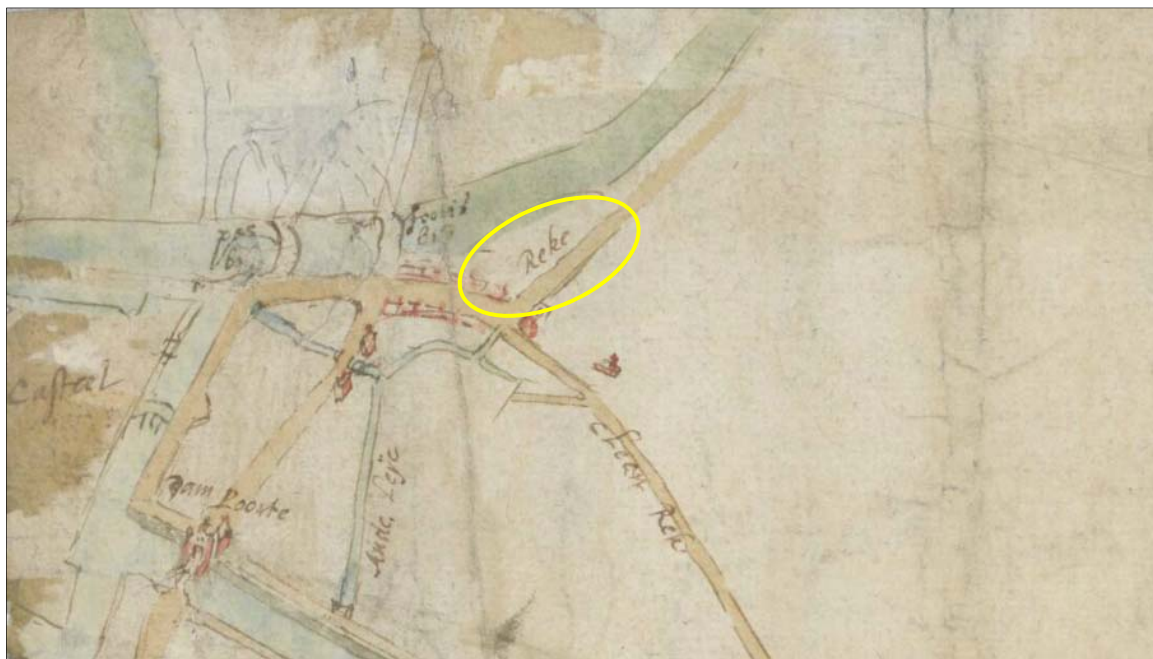
Op dit detail is tevens een breedhuis weergegeven aan de kruising van de Molengracht en de Ham, wat overeenkomt met de beschreven watermolen. In die tijd betrof het nog een watermolen en geen windmolen. Deze werd pas later opgetrokken.

Figuur 21: Detail uit de stadsplattegrond van Sanderus en Hondius uit 1641. De onderzoekslocatie is aangegeven. Noorden is rechts.⁵⁸

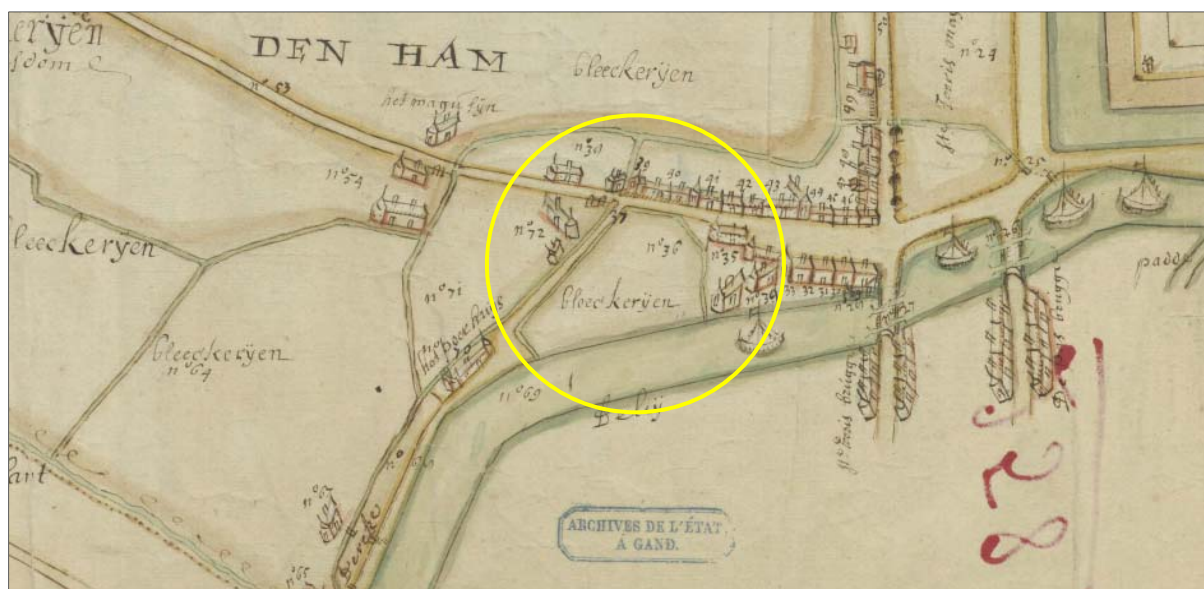
Een volgende cartografische bron betreft een kopie van de *Kaert van de meerschen buyten en binnen de Dampoort, gemaekt ten jaere 1571 door Franc Horenbault*, uit 1651. De kaart toont op een heel figuratieve wijze de gronden ten oosten van de Leie. Aan de onderzoekslocatie wordt de huidige Blekersdijk (nog) weergegeven als *Reke*. Er zijn weinig sporen van bebouwing op te merken, enkel in het zuidelijk deel richting Joremaaie. Van een mogelijke scheepswerf is hier niets op te merken.

⁵⁸ Coene & De Raedt, 2011, p. 60.

Figuur 22: De onderzoekslocatie op de Figuratieve kaart van de gronden rond de Dampoort in Gent.⁵⁹ Noorden is rechts.

Een volgende laat 17^e-eeuwse kaart wordt weergegeven in figuur 23. Het betreft de *Figurative kaart van de stads vestingen tusschen de Brusselsche en Muydepoort, gemaekt ten verzoeke van den bisschop van Gent*, door J. Meysman. Deze keer is het mogelijk om een meer gedetailleerde kijk te nemen op de terreinen aan de Blekersdijk. Duidelijk aantoonbaar is het omgrachtte onderzoeksterrein, met daarin geschreven 'bleeckerijen'. Verder zijn geen sporen van bebouwing of ander landgebruik. De weergegeven bebouwing concentreert zich op de zone ten zuiden (rechts in de figuur) van de onderzoekslocatie en aan de overzijde van de Ham.

Figuur 23: Figuratieve kaart van de versterkingswerken tussen de Brusselse Poort en de Muidepoort in Gent. 31 mei 1698.⁶⁰ Noorden is links.

⁵⁹ RAG, Kaarten en plannen, nr.279; www.cartesius.be

⁶⁰ RAG, Kaarten en plannen, nr.258; www.cartesius.be

De onderstaande kaart luidt een nieuwe eeuw in. Ten opzichte van de vorige kaart is er weinig tot geen verschil op te merken: dezelfde bebouwing aan de Ham en de weergave van bleekweides.

Figuur 24: "Figurative kaart van de meerschen gelegen in den Ham, gemaakt door Philippus Jacobus Benthuis, gemaakt ten verzoeken van den heer Bisschop van Gent, heere van St-Baefs", 1729⁶¹ Noorden is links.

De toenmalige bleekweide aan de onderzoekslocatie zou rond 1734 als blekerij uitgebaat zijn door Vrouwe Douarière van jonker De Meulenaere die als eigenares van *sekere bleeckerije ghenaemt den Berghe gestaen ende ghelegen in den ham rechtover den meulen* haar bedrijf uitbreidde.⁶²

Met de volgende plattegrond zijn we alweer meer dan een halve eeuw verder (figuur 25). In de periode van de jaren '70 van de 18^e eeuw maakte graaf De Ferraris gedetailleerde kabinetskaarten van steden binnen de Oostenrijkse Nederlanden. Deze kaart toont opnieuw hetzelfde, evenwel een minder gedetailleerd beeld.

⁶¹ RAG, Kaarten en plannen, nr.284; www.cartesius.be

⁶² Met dank aan Guido Deseyn.

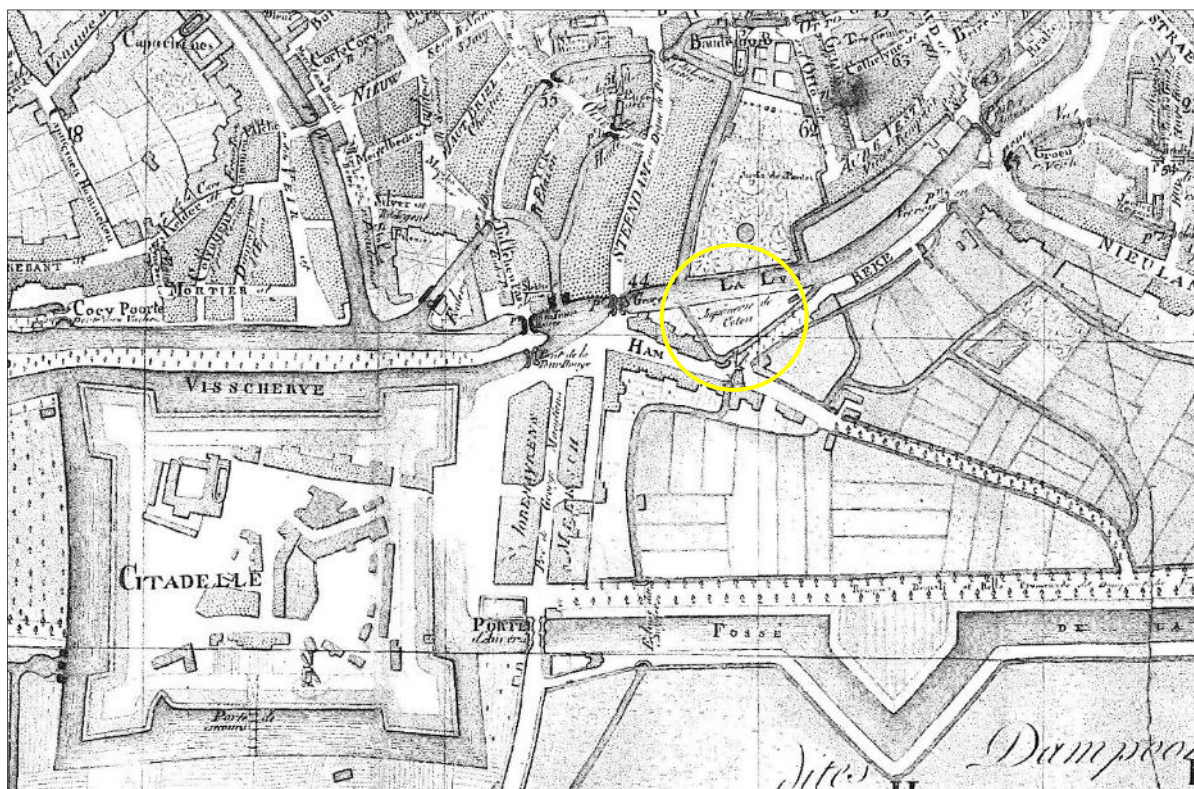

Figuur 25: Detail uit de stadsplattegrond van Ferraris, ca. 1775. De onderzoekslocatie is in rood aangegeven. Noorden is boven.⁶³

Een laatste 18de stadsplan is van de hand van De Vreese en dateert uit 1799. Opnieuw is de onderzoekslocatie, ingesloten door het gekende grachtenstelsel, leeg weergegeven. Echter kan opnieuw een tekstuele invulling worden opgemerkt. Deze keer staat er “Indiennerie de Coton” weergegeven. Een dergelijke katoendrukkerij was in die tijd nog een kleinschalige, ambachtelijke bezigheid. Aan het eind van de 18^e eeuw rezen dergelijke kleine katoenbedrijfjes, aan de rand van de stad, als paddenstoelen uit de grond. In vele gevallen ging het om een bijverdienste van de reeds aanwezige blekers. De vermelding op de kaart wil niet met zekerheid zeggen dat deze activiteit hier effectief werd uitgeoefend. Vermoedelijk gaat het hier om een aankondiging, een publiciteit of claim van iets dat pas gesticht was (zou worden), daar een groot bedrijfsgebouw nog niet zichtbaar is.⁶⁴

⁶³ www.geopunt.be

⁶⁴ Met dank aan Guido Deseyn.

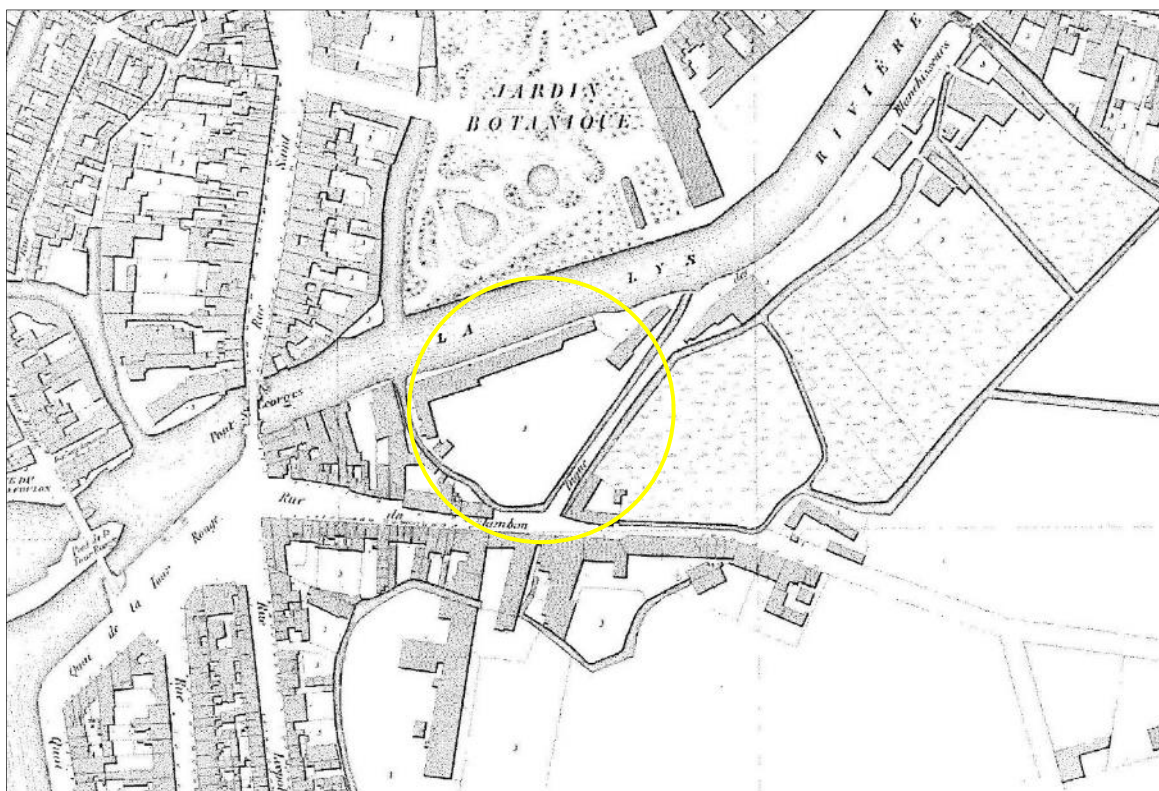
Figuur 26: Uitsnede uit het stadsplan van De Vreese uit 1799.⁶⁵

In de 19^e eeuw, worden de stadsplannen veel gedetailleerder. Na de onafhankelijkheid van België in 1830 wordt het hele land systematisch in kaart gebracht en dit tot op perceelsniveau. Hoger werd reeds het primitief kadasterplan van 1834 weergegeven in figuur 17.

Nog steeds is het onderzoeksgebied vrij van bebouwing. Enkel in de zuidwestelijke hoek, tegen de Leie aan, wordt een groot rechthoekig pand weergegeven. De footprint van dit gebouw komt nagenoeg bijna perfect overeen met het nog bestaande en te vrijwaren pand op het terrein (figuur 8). We kunnen dus aannemen dat het gebouw werd opgetrokken tussen 1799 en 1834.

Op het stadsplan van Gerard uit 1858 is het beeld wederom gewijzigd. Langsheen de Leie wordt deze keer een langwerpig pand afgebeeld, waarbinnen het voorgaande pand vermoedelijk werd geïncorporeerd. Verder blijft het binnenterrein binnen de smalle gracht nog steeds leeg.

⁶⁵ Coene en De Raedt, 2002.

Figuur 27: Uitsnede uit het stadsplan van Gérard uit 1858.⁶⁶

Lang zal het echter niet meer duren vooraleer de bouwwoede zal toeslaan. Vanaf het einde van de jaren 80 van de 19e eeuw lijken de terreinen stelselmatig te worden volgebouwd. De heden te slopen panden werden niet vóór het midden van de 20e eeuw opgericht. In de eerste helft van die eeuw zou het terrein tussen 1921 en 1945 zijn gebruikt voor de uitbating van een kuiperij.⁶⁷

⁶⁶ Coene en De Raedt, 2002.

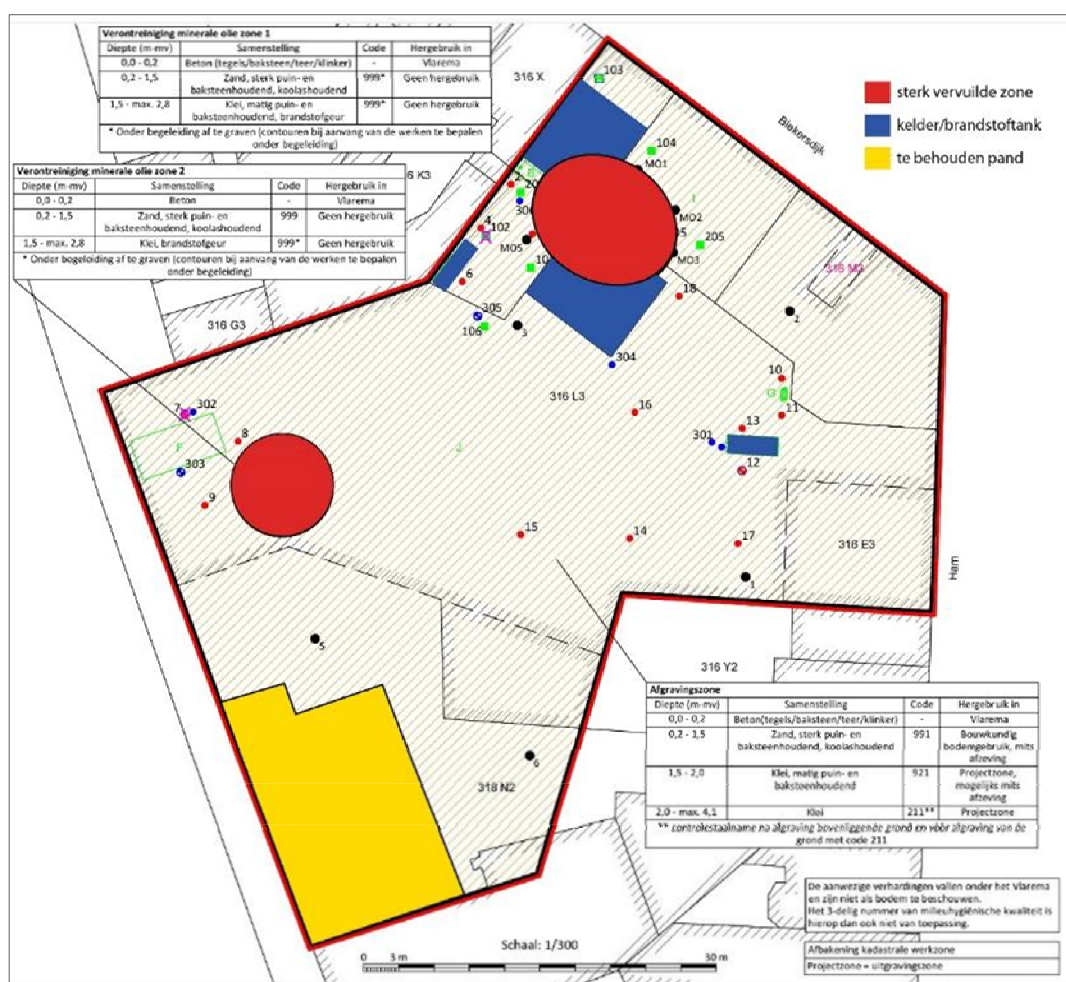
⁶⁷ Rapport ABO Consult, Z.n., 2016, p. 8.

3.5 Gekende verstoring

Zoals hoger reeds vermeld werd in februari van dit jaar een bodemkundig onderzoek in het kader van het grondverzet uitgevoerd door ABO Consult.

Op basis van grondboringen en monsternames werden verschillende afgraafzones afgebakend. Belangrijk hier is het feit dat er twee kernzones werden aangetroffen met een verontreinigingskern met minerale olie (code 999). De voorgeschiedenis van de garage ligt hier hoogstwaarschijnlijk aan de basis. Bij deze grond met code 999 is het aangewezen om deze grond onder begeleiding van een erkende bodemsaneringsdeskundige af te graven. Deze zone zullen dan ook bij het archeologisch onderzoek worden gemeden.

Op onderstaand zoneringsplan zijn deze kernzones in rood aangegeven. Ook is er weet van enkele ondergrondse brandstoftanks en kelderverdiepingen. Deze zijn in blauwe kleur weergegeven.

Figuur 28: Zoneringsplan met aangegeven vervuiling en andere verstoringen.⁶⁸

⁶⁸ Rapport ABO Consult, Z.n., 2016.

3.6 Archeologische verwachting

Op basis van de resultaten van de bureaustudie wordt hier de archeologisch verwachting voor het plangebied opgesteld.

Uit het historisch en cartografisch onderzoek is duidelijk gebleken dat de terreinen aan de Blekersdijk – Ham tot diep in de 19^e eeuw grotendeels onbebouwd zijn gebleven. Reden hiertoe waren de natte condities van de ondergrond en de uitblijvende expansie in de postmiddeleeuwse periode. Deze uitgestrekte meersen waren ongunstige locaties om zich permanent te gaan vestigen. De bebouwing waarvan sprake in de Bijzondere Voorwaarden heeft betrekking op de meer zuidelijke zone richting Joremaaie. De smalle gracht die het onderzoeksterrein lange tijd omvatte, de Molengracht, kan gezien worden als fysieke grens met de zuidelijke bebouwing.

De braakliggende gronden kenden daarentegen wel een invulling als bleekweide en dit over een periode van enkele eeuwen. Sporen die aan deze bleekactiviteiten kunnen worden gelieerd zijn de parallelle grachten en eventuele houten droogramen waarop de lakens werden te drogen gehangen. Zo werd bij de opgraving aan de Minnemeers een gedempte 17^e-eeuwse bleekweidegracht aangetroffen geflankeerd door houten paaltjes.⁶⁹ Ook aan de Burgstraat in Gent werden sporen opgegraven die aan een bleekweide worden toegeschreven. Deze laatste dateerden echter uit de 12e-13e eeuw.⁷⁰

De vermoedelijke Molengracht omgordde lange tijd het onderzoeksterrein, dit is duidelijk gebleken uit de kaartgegevens. Het gedeelte langs de rooilijn aan de Blekersdijk en Ham kan vermoedelijk een overwelfde of gedempte waterloop bevatten.

Op basis van slechts één enkele historische kaart (stadsplan van Sanderus en Hondius, figuur 21) wordt het aantreffen van sporen, die te koppelen zijn aan een scheepswerf of schuitenmakerij, mogelijk geacht. Echter werden hiervan geen verdere bronnen aangetroffen die dit gegeven kunnen staven. Het zou evenzeer kunnen gaan om een ‘fantastische’ invulling door de cartograaf.

Figuur 29: De Leie aan de Blekersdijk op een Aquarel van Joseph Wynantz (1820-1830).⁷¹ De kijkrichting is deze keer in de tegenovergestelde richting als in figuur 16. De gele pijl geeft de plek aan waar de gracht die het onderzoeksterrein omklemde, in de Leie uitmondt. De onderzoekslocatie bevindt zich net boven de pijl.

⁶⁹ Billemont, Sadones en Vanoverbeke, 2016.

⁷⁰ Vanoverbeke et al. 2016.

⁷¹ Stadsarchief Gent: SAG_IC_AG_W_084_r.

3.7 Beantwoorden onderzoeksvragen

In de Bijzondere Voorwaarden opgesteld voor dit onderzoek werden verschillende onderzoeksvragen opgesteld waarop op basis van de bureaustudie een antwoord dient gegeven te worden:

1. *Welke archeologische structuren kunnen ter hoogte van het plangebied verwacht worden op basis van een analyse van het historisch kaart- en bronnenmateriaal?*

De verwachtingen voor het aantreffen van archeologische sporen en structuren zijn voor het gehele terrein aan de lage kant. Deze locatie was aan het einde van de 19^e eeuw quasi volledig onbebouwd. Sporen van de activiteiten van het bleken zijn hoogstwaarschijnlijk aan te treffen. Daarnaast zijn sporen van andere ambachtelijke aard, vanaf de late middeleeuwen, echter niet uit te sluiten. De aanwezigheid van een mogelijke (kleine) scheepswerf is onzeker, maar niet onbestaande.

2. *In welke mate en in welke zones kan er een (recente) verstoring verwacht worden van archeologisch erfgoed?*

In een recent verleden werden de terreinen uitgebaat als kuiperij en autogarage. Vooral deze laatste activiteit heeft z'n sporen nagelaten in de bodem. Op basis van de resultaten van het bodemkundig onderzoek, uitgevoerd door ABO Consult, werden enkele sterk vervuilde zones aangeduid. Daarnaast bevinden zich ook nog enkele ondergrondse brandstoftanks en kelders in de ondergrond. Ook bij de bouw van de huidige (en te slopen) bebouwing zal de ondergrond lokaal zijn geroerd. Zware funderingspoeren e.d. kunnen worden verwacht.

3. *Op basis van de voorgaande afwegingen: op welke locatie(s) vindt de archeologische evaluatie van het plangebied het beste plaats en vanuit welke wetenschappelijke vraagstelling?*

In het volgende hoofdstuk wordt het advies geformuleerd.

3.8 Advies prospectie

Op basis van de onderzoeksdata heeft BAAC bvba een sleuvenplan opgesteld. Hierbij wordt het principe van parallelle sleuven gehanteerd, zoals vooropgesteld in de Bijzondere Voorwaarden bij dit onderzoek. Volgens het voorgestelde puttenplan wordt 10% van het onderzoeksterrein archeologisch onderzocht. Eventuele kijkvensters (2,5%) zullen tijdens het veldwerk, waar nodig worden aangelegd.

De sleuven worden haaks op de Leie geprojecteerd om een zo goed mogelijk beeld van de oude oever te bekomen.

De vervuilde en onderkelderde zones worden in dit voorstel, om logische redenen, gemedend.

Ook zal in elke proefsleuf een profielput worden aangelegd om de stratigrafische opbouw van de site te onderzoeken. De exacte locatie van de profielputten zal tijdens het veldwerk worden bepaald, rekening houdend met de meest geschikte plek daarvoor.

4 Proefsleuvenonderzoek

4.1 Methode

De archeologische prospectie in de vorm van proefsleuven werd op maandag 22 en dinsdag 23 augustus 2016 uitgevoerd door Stefanie Sadones en Robrecht Vanoverbeke van BAAC bvba.

Al snel bleek dat het vooropgestelde en goedgekeurde puttenplan niet helemaal kon worden aangehouden. Om diverse redenen werd bij de uitvoering van de archeologische prospectie hiervan dan ook licht afgeweken. Ten eerste bleek een deel van de bebouwing nog niet te zijn gesloopt, nl. het pand Ham 47-51 en diens achterbouw. Hierdoor was het onmogelijk om de meest zuidelijke proefsleuf helemaal door te trekken tot aan de straatkant (Ham). In figuur 33 is deze niet toegankelijke zone aangegeven. Indien zou zijn gebleken dat relevante archeologische sporen zich in deze zone in de bodem bevonden, zou er na de sloop van deze panden alsnog een onderzoek moeten worden uitgevoerd. Echter zal verder in dit verslag blijken dat dit niet meer nodig werd geacht.

Figuur 31: Het onderzoeksterrein net voor de start van het sleuvenonderzoek. Rechts in beeld (achter de rode container) het nog te slopen bouwvolume. Op de achtergrond de fabrieksschouw van SPE die mede de huidige skyline van Gent bepaalt. Foto richting noordoosten.

Binnen het onderzoeksgebied werden drie proefsleuven en één proefput aangelegd, grotendeels zoals in het vooropgestelde puttenplan voorzien. In totaal werd 195 m² onderzocht binnen het 2400 m² grote terrein. Dit is verre van de beoogde 12,5% dekkingsgraad die de Bijzondere Voorwaarden vooropstelden. Hier kunnen twee redenen als oorzaak worden aangegeven. Ten eerste was bij het bureauonderzoek gebleken dat er binnen een deel van het terrein sprake was van zware vervuiling (figuur 30). Deze zone kwam overeen met ongeveer 435 m². Ten tweede werd reeds aangehaald dat een deel van de te slopen bebouwing op het moment van het veldonderzoek nog aanwezig was. Hierdoor kon nog eens ca. 270 m² niet worden geprospecteerd. Samen behelzen deze twee zones om en bij de 700 m² en restte er van het totale te onderzoeken terrein nog 1700 m². Met de effectief

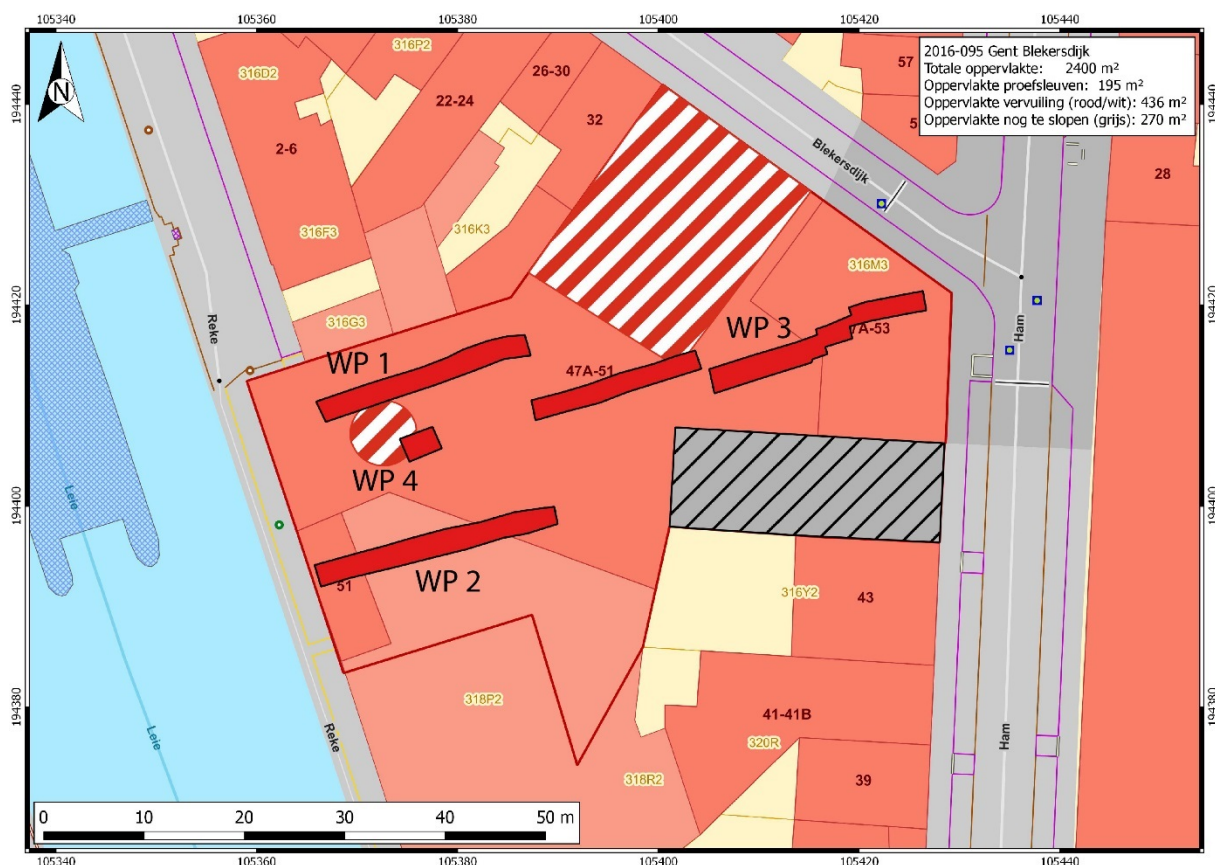
aangelegde sleuven werd toch nog 11,5% van het vrije terrein onderzocht. Er werden geen extra dwarsseuven of kijkvensters aangelegd, daar dit tijdens het veldwerk niet nodig werd geacht.

Daarnaast werd de geplande middelste proefsleuf tijdens het veldwerk opgesplitst in werkput 3 en werkput 4, waarbij wp3 een eerder niet-lineair verloop kende. Redenen hiervoor waren het aantreffen van een brede goot/overwelfd kanaal en de vele verstoring/vervuiling waardoor tijdens het aanleggen van de werkputten moest worden geïmproviseerd. Ook het opsplitsen in twee werkputten, waarbij wp4 slechts heel klein werd, heeft te maken met de centrale ligging van de verderop besproken goot/overwelfing.

De putten werden aangelegd met behulp van een kraan op rupsbanden van 18 ton met gladde graafbak van 1,8 m. De vlakken werden aangelegd op het archeologisch relevante en leesbare niveau; dit onder begeleiding van minstens één archeoloog. Vervolgens werd het vlak manueel bijgeschaafd en schoongemaakt, zodat de sporen het best zichtbaar waren.

Figuur 32: Het onderzoeksterrein net voor de start van het sleuvenonderzoek. Links in beeld het nog te slopen bouwvolume. Foto richting zuidwesten.

Figuur 33: Plan met de uitgevoerde proefsleuven, de vervuilde en de ontoegankelijke zone.

Doel van de prospectie met ingreep in de bodem was een archeologische evaluatie van het terrein. Dit houdt in dat het archeologisch erfgoed opgespoord, geregistreerd, gedetermineerd en gewaardeerd werd en dat de potentiële impact van de geplande werken op de archeologische resten werd bepaald. Onderdeel van de evaluatie is dat er mogelijkheden gezocht worden om een eventuele site *in situ* te behouden of, indien dit niet kan, er aanbevelingen worden geformuleerd voor vervolgonderzoek (ruimtelijke afbakening, diepteligging, strategie, doorlooptijd, te voorziene natuurwetenschappelijke onderzoeken en conservatietechnieken, voorstel onderzoeksvragen).

Van alle sleuven werden overzichtsfoto's gemaakt en van alle sporen ook detailfoto's. De sleuven en sporen werden ingetekend door middel van een GPS en gedocumenteerd aan de hand van fotografische opnames en beschrijvingen. Sporen-, foto- en vondstenlijsten werden digitaal geregistreerd in het veld. Gebruik makend van het programma *Autocad* en *QGIS* werden de verzamelde data van de opgravingsvlakken verwerkt tot een gedetailleerd en overzichtelijk grondplan.

Bij elke werkput werden steeds één of meerdere profielen geregistreerd. Deze profielen werden zowel fotografisch als op papier geregistreerd.

Met behulp van een metaaldetector (*XP Gold Maxx Power*) werd naar metaalvondsten gezocht. Metaalvondsten werden ingezameld als ze zich aan het vlak bevonden of als ze zich in een spoor bevonden dat gecoupeerd werd.

Meteen na afloop van het onderzoek werden de werkputten gedicht om verdere degradatie en instabiliteit van het terrein te voorkomen. Dit gebeurde na instemming van de Dienst Stadsarcheologie.

4.2 Resultaten

Bij het aanleggen van de werkputten bleek al gauw dat de bovenste bodemlagen van relatief recente aard waren. Ter controle (en eveneens opgelegd in de Bijzondere Voorwaarden) werden in de werkputten telkens bodemprofielen aangelegd en gedocumenteerd. De locatie van deze profielen is aangegeven in de bijgevoegde detailplannen per werkput. Omwille van de grote diepte kon slechts tweemaal de natuurlijke bodem worden bereikt. In wp2 en wp3 werd telkens een diepere profielput gegraven, beide tot ca. 3,5 m onder maaiveld (de toekomstige parkeerkelder wordt tot ca. 3 m onder maaiveld aangelegd).

Op basis van de diverse bodemregistraties kon worden geconcludeerd dat het terrein niet minder dan ca. 2,8 m is opgehoogd. De aanvang van deze ophoging wordt, op basis van het vondstmateriaal in deze lagen, pas in de 17^e/18^e eeuw gesitueerd (zie verder bij de bespreking van het vondstmateriaal).

In het zuidwesten (profiel 3.1) werd het natuurlijk niveau aangetroffen op ca. 4 m TAW (maaiveld op 6,8 m TAW). In het noordoosten (profiel 2.2) lag de top van dezelfde gelaagdheid slechts 5 cm hoger (4,06 m t.o.v. 7,16 m TAW). Hoewel het huidige maaiveld licht opliep, was het natuurlijk reliëf nagenoeg vlak.

De natuurlijke bodem was er een van diverse natuurlijke rivierafzettingen, een verspoeld geheel van klei- en zandlagen met hier en daar een brok verslagen veen, schelpjes en hout. Deze lagen zijn naar alle waarschijnlijkheid te koppelen aan de ooit woelige Leie-oever. De gelaagdheid is vermoedelijk ontstaan door een jarenlange afwisseling van overstromingen en afzettingen. Bij de hoger reeds vermelde en door BAAC bvba uitgevoerde opgravingen aan de Bibliotheekstraat⁷² en de Minnemeers⁷³, aan de overzijde van de huidige Leie, werden gelijkaardige bodemprofielen geregistreerd. Ook daar werd telkens op meer dan 2 m onder maaiveld een gelaagdheid aangetroffen die aan de wisselwerking van overstromingen en (antropogene) afzettingen wordt gekoppeld. Enige verschil is echter dat zowel aan de Minnemeers als aan de Bibliotheekstraat het eerste ingrijpen van de mens reeds vanaf de 13^e -14^e eeuw werd opgemerkt. Een paar 100 jaar eerder m.a.w. dan aan de andere zijde van de huidige Leie.

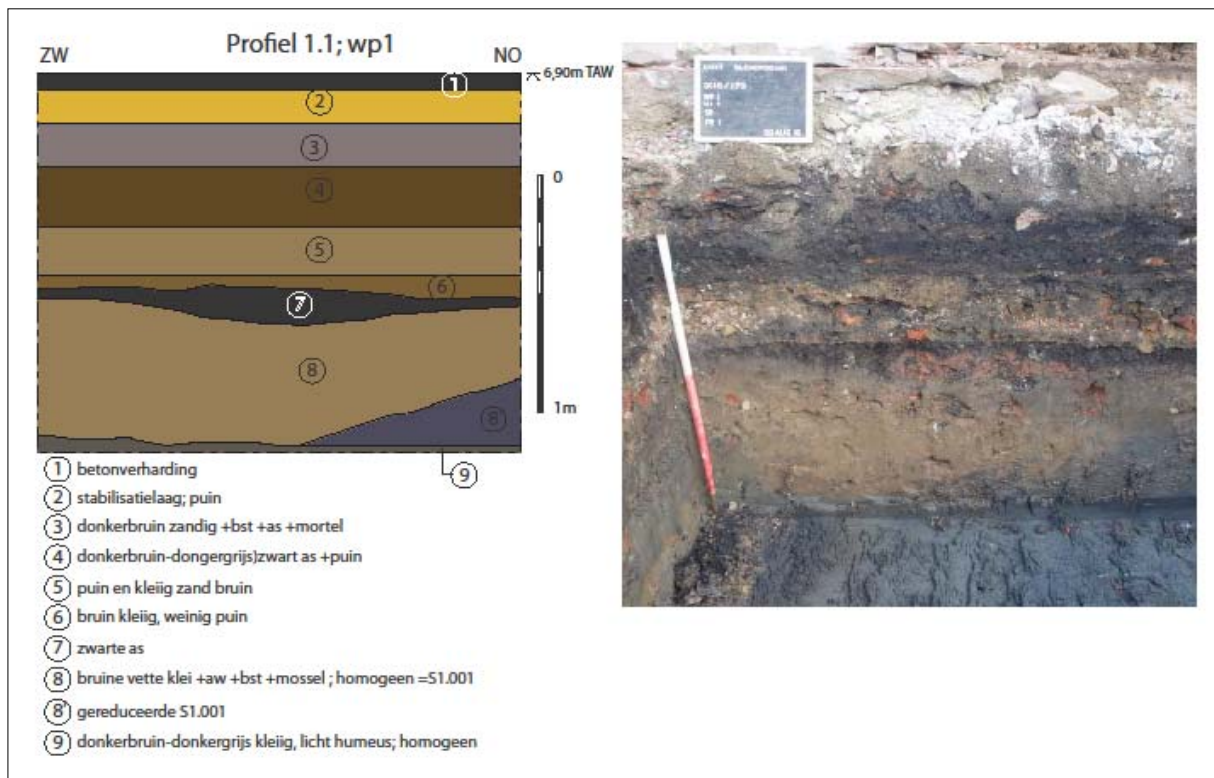
Omwille van de reeds bereikte grote diepte was het veiligheids-technisch onmogelijk om dit natuurlijk pakket verder te onderzoeken.

Bovenop deze natuurlijke ondergrond werd ten vroegste vanaf de 17de eeuw een bijna 3 m dik pakket opgeworpen. De ophoging bestond uit een homogeen pakket van grijsbruine, vette klei (S1.001/2.001/3.001) die vanaf een hoogte van ca. 2 m onder maaiveld (ca. 5 m TAW) een gereduceerd uiterlijk kreeg (o.a. S2.003). Bovenop dit kleiige, soms licht humeuze pakket werd een eerder puinige ophoging met as, sintels en zandbijmengingen aangetroffen. Deze ophoging kan gedateerd worden in de 19^e eeuw toen men grond aanvoerde tijdens de eerste bouwwerkzaamheden. Alles werd afgedekt met een heel recente betonverharding die geassocieerd kan worden met de voormalige autowerkplaats.

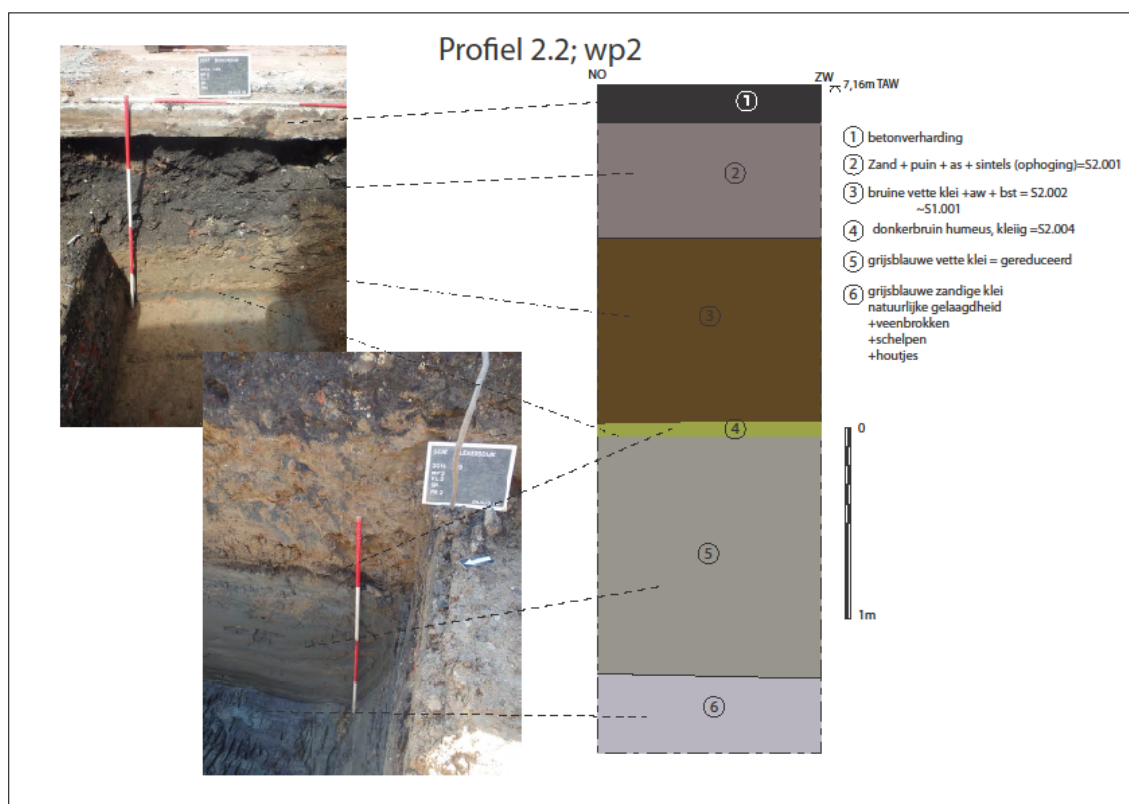
In de diverse gedocumenteerde profielen werd nergens een aanwijzing gezien voor een mogelijke cultuurlaag.

⁷² Van Remoorter et al., 2016.

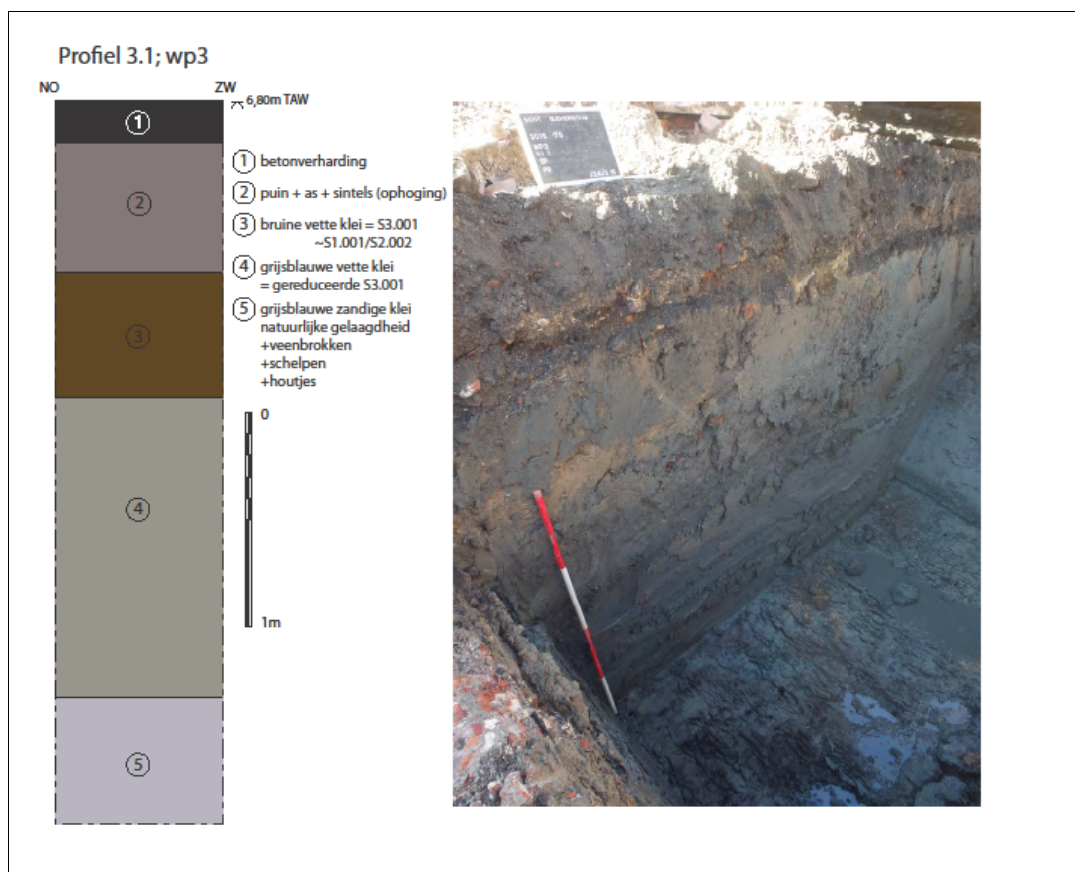
⁷³ Billefont et al., 2016.

Figuur 34: Profiel in werkput 1.

Figuur 35: Profiel in werkput 2.

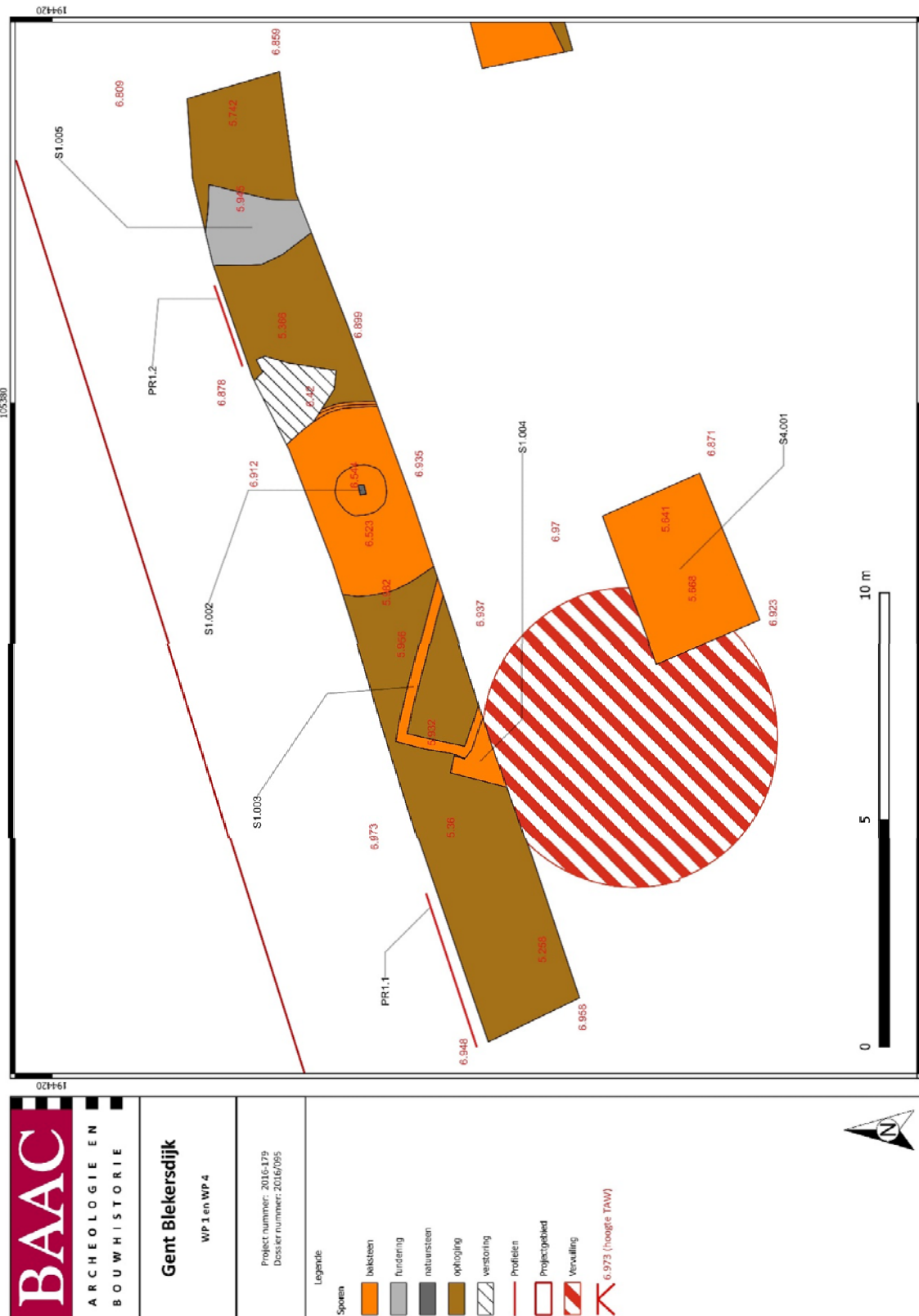

Figuur 36: Profiel in werkput 3.

De structuren die in de ondergrond werden aangetroffen, bleken allen ten vroegste 19^e-eeuws te zijn. Daarnaast werden vele recente (laat 20^e-eeuwse) funderingen en regenwaterputten gevonden.

In werkput 1 werden enkele funderingen van 19^e- en 20^e-eeuwse fabrieksgebouwen aangetroffen (S1.002/1.003/1.004/1.005). De gebruikte constructietechnieken en -materialen wezen op het subrecente karakter van de sporen: donkerrode tot paarse industrieel gebakken bakstenen met lengtes tussen 19 en 21 cm, samengehouden met een stevige cement- of kalkmortel.

S1.002 sprong echter uit deze groep van bouwstructuren. Het betrof de fundering van een ronde fabrieksschouw met een diameter van 1,16 m. Centraal werden nog brandsporen aangetroffen. Ook de buitenzijdes, vooral aan de noordoostkant, bleken sporen van brand te vertonen.

Figuur 37: Sporenplan wp1 en wp4.

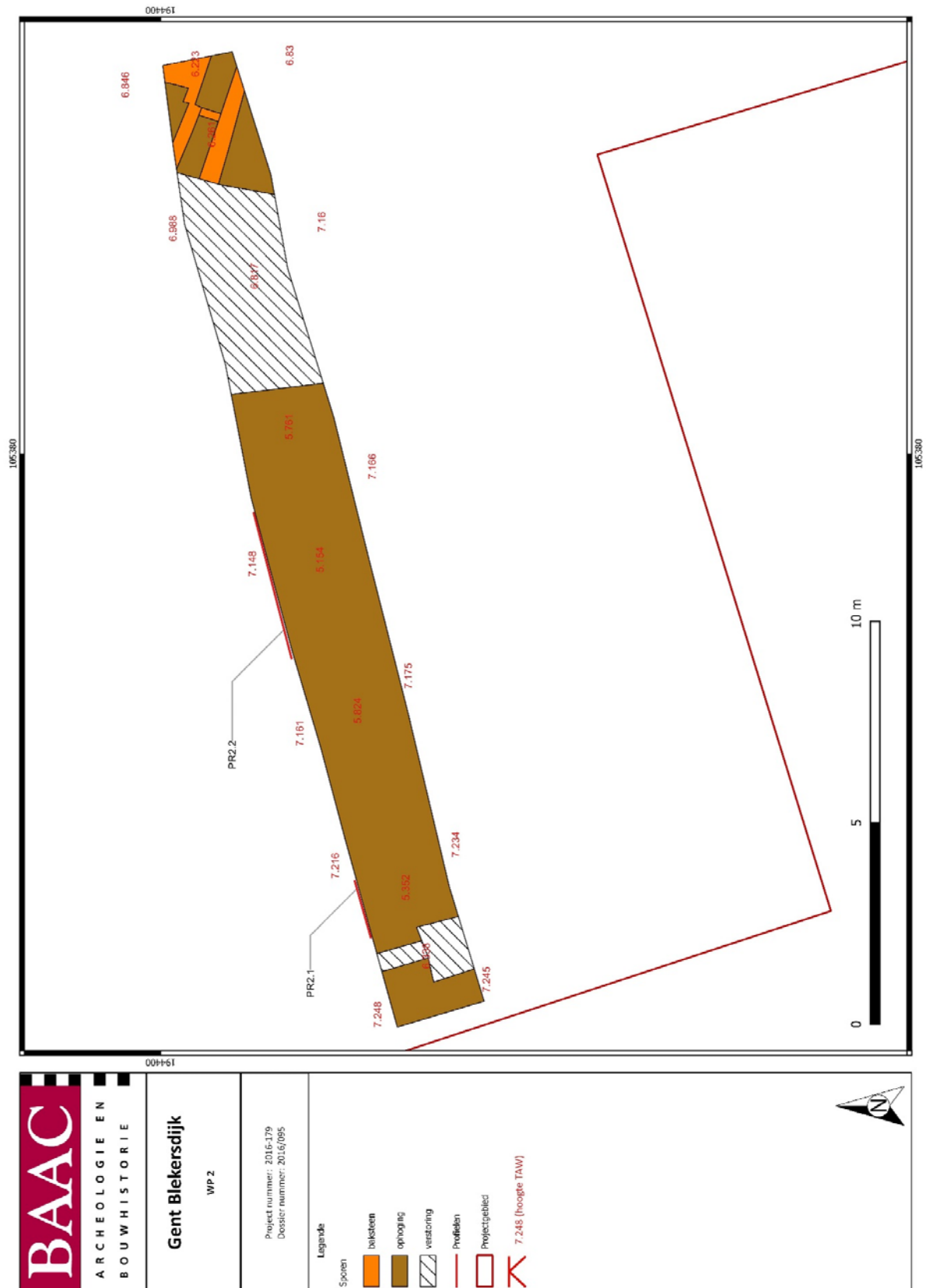

Figuur 38: S1.002, de fundering van de fabrieksschouw.

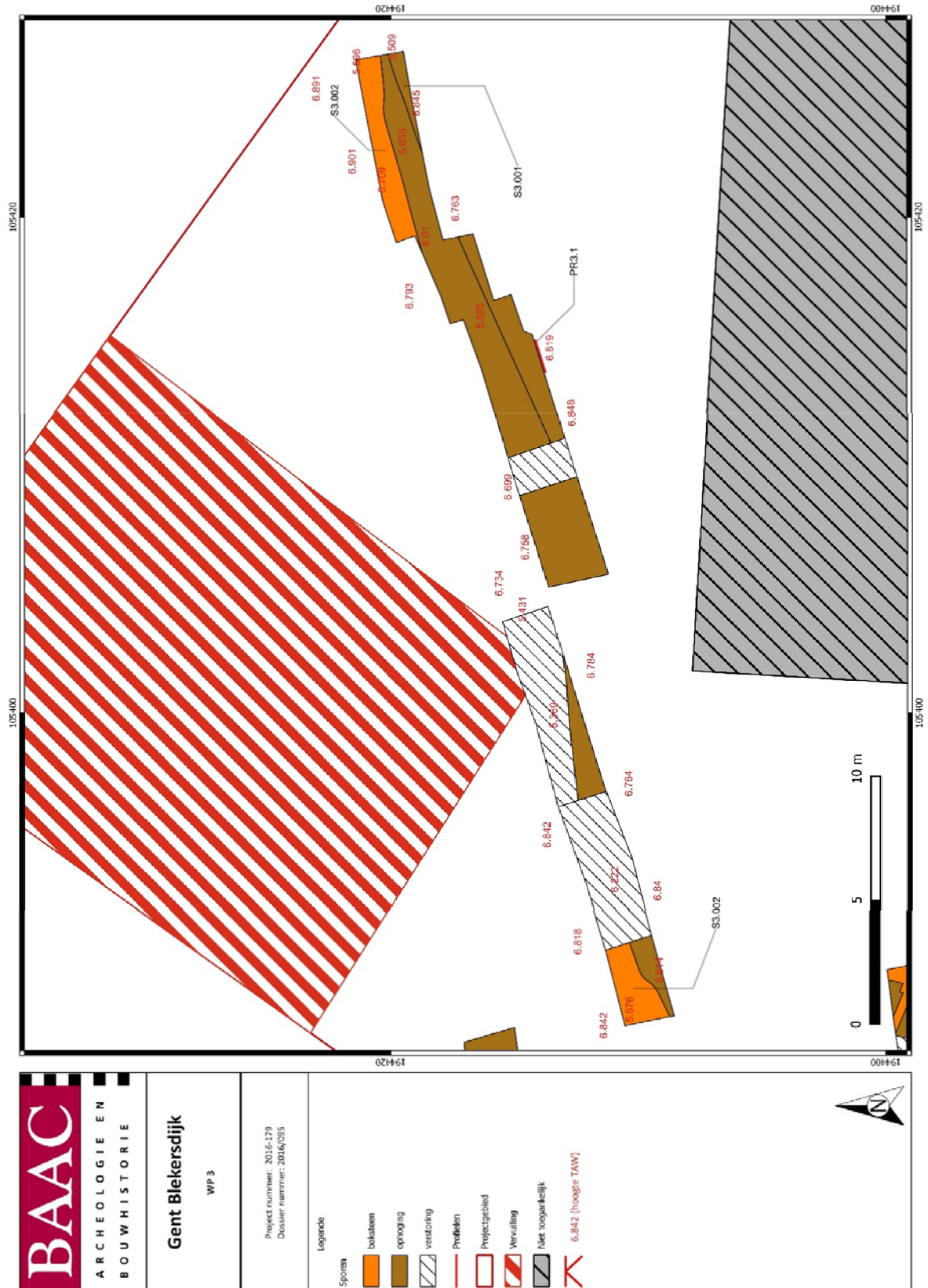
Verder werden in deze werkput geen relevante sporen aangetroffen.

Ook werkput 2 kende geen noemenswaardige archeologische resten. Tussen enkele heel recente funderingen was het mogelijk een profiel aan te leggen tot in de natuurlijke bodem (profiel 2.2).

De aanleg van werkput 3 werd begonnen aan de rooilijn van de Ham. Al snel bleek dat bijna de volledige breedte van de sleuf werd ingenomen door één grote structuur, S3.002. Op ongeveer 1,10 m onder het maaiveld kwam de bovenzijde van een gemetst gewelf aan het licht. Dit spoor kon over een lengte van niet minder dan 5 m worden gevolgd waarbij het bleek te gaan om een brede goot of overwelfd kanaal. De gereconstrueerde breedte bleek tussen 3,80 m en 4 m te liggen. De gebruikte bakstenen waren paarsrood met afmetingen van 19/20 x 9 x 4,5 cm, samengehouden met een stevige grijsblauwe cementmortel.

Figuur 39: Sporenplan van wp2.

Figuur 41: De overwelling, S3.002, rechts in de sleuf in wp3.

Aangezien spoor S3.002 in de lengteligging van de proefsleuf lag (figuur 41) en quasi de volledige breedte innam, werd beslist om de rest van de proefsleuf iets te verplaatsen. Op deze manier kon naast dit spoor gegraven worden.

Daardoor was het mogelijk het tweede diepe profiel (profiel 3.1) aan te leggen. Echter bleek ook dat in het verdere verloop van de sleuf veel verstoring door 20^e-eeuwse bouwactiviteiten aanwezig was. Daarnaast werd ook een brandstofgeur waargenomen, die wijst op de grootschalige vervuiling net ten noorden van de werkput.

Figuur 42: De vele verstoringen, met o.a. de plastic buis, in werkput 3.

Het verloop van de goot kon goed worden gevolgd. Op sommige plekken bleek deze wel te zijn weggehaald en vervangen door een meer recentere (plastic buizen) vorm van afwatering (figuur 42).

Omwille van de veronderstelling dat deze goot over het ganse terrein, richting de huidige Leie, zou lopen werd, beslist om niet de gehele vooropgestelde lange sleuf aan te leggen. Vandaar dat werkput 4 werd aangelegd. In deze kleine put werd zoals verwacht dezelfde goot aangetroffen. Daar op deze manier werd aangetoond dat het spoor zich nog onder de volledige lengte van het onderzoeksterrein bevond, kon worden afgezien van het verder aanleggen van de volledige vooropgestelde proefsleuf.

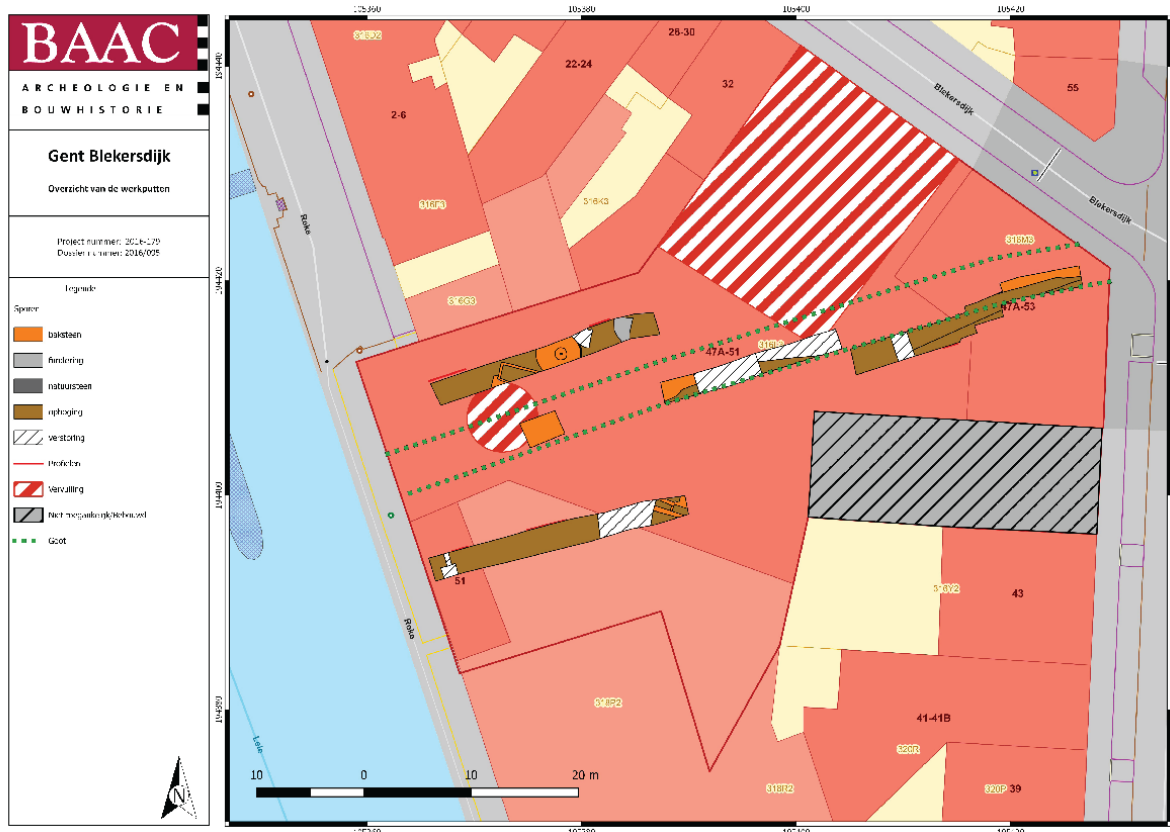
De top van het gewelf lag aan straatzijde (tegen de Ham) op 5,90 m TAW en ter hoogte van wp4 op 5,66 m TAW. Er kon dus een licht verval richting huidige Leie worden geconstateerd, m.a.w. een logische afwatering. De onderkant van het spoor kon niet worden bereikt, zelfs niet in profielput 3.1 die tot meer dan 3 m onder maaiveld werd aangelegd.

Bij een inspectie van de aanwezige kademuur aan de Reke (langs de huidige rivier), kon echter geen rioolmond worden waargenomen. Deze werd vermoedelijk in een recent verleden (met de aanleg van de Sint-Jorissluis begin 20e eeuw?) dichtgemaakt.

Het tracé van het overwelfde kanaal of goot (S3.002/4.001) kon op basis van de veldgegevens worden gevolgd van aan de straatkant (hoek Ham/Blekersdijk) tot de waterweg. In figuur 44 is dit tracé, met gereconstrueerde breedte, aangegeven.

Figuur 43: De top van het gewelf in wp4.

Figuur 44: Het gereconstrueerde verloop van de goot/overwelling (S3.002/4.001) doorheen het plangebied.

Op basis van de aangetroffen structuren, in combinatie met de gedocumenteerde bodemopbouw, kan worden gesteld dat de onderzoekslocatie aan de Ham/Blekersdijk pas in de loop van de 19de eeuw voorzien werd van de eerste bebouwing. Dit komt overeen grotendeels met hetgeen uit het historisch en cartografisch onderzoek werd verwacht. De eerste bebouwing binnen de onderzoekslocatie verschijnt pas op het Primitief Kadaster, zie figuur 17. Het op deze kaart aangegeven bouwvolume is te situeren ter hoogte van het vandaag no opstaande en te renoveren pand in de zuidwesthoek van het terrein. De rest van de onderzoekslocatie is nog volledig vrij van enig bouwrelict.

4.3 Vondstmateriaal

In totaal werden slechts 5 vondstnummers uitgeschreven voor de ingezamelde vondsten. Het gaat hierbij vooral om aardewerk (85 stuks), met daarnaast ook enkele fragmenten dierlijk botmateriaal, 1 metaalvondst en enkele glasvondsten. De artefacten werden voornamelijk gerecupereerd uit de diverse ophogingslagen waarvan sprake en niet uit welbepaalde sporen. Er werden immers geen contextrijke sporen, zoals afvalkuilen, beer- of waterputten aangetroffen. De determinatie van het vondstmateriaal geeft m.a.w. een aanwijzing voor het dateren van het metershoge opgebrachte bodemarchief.

Het aangetroffen aardewerk werd gedetermineerd door BAAC-collega Olivier Van Remoorter. In bijlage wordt een determinatietabel meegeleverd.

De aardewerkvondsten werden aangetroffen bij het aanleggen van de werkputten 1 en 2 en bij het uitgraven van de profielen. Het betrof in alle gevallen geglaazuurd aardewerk, zowel van lokale makelij als import. Binnen de bakselgroepen kon steengoed, roodbakkend aardewerk, faience en industrieel wit aardewerk worden onderscheiden. Eén scherfje 17e-eeuwse majolica is vermoedelijk als residueel te interpreteren.

Qua dateringen bevindt de hoofdmoot van het aardewerkensemble zich in de 18e eeuw, voornamelijk het materiaal dat in S2.002 werd aangetroffen. Dit was de kleiige ophogingslaag waarvan sprake bij de bodemopbouw. Dezelfde laag in werkput 1 en profiel 1.1, namelijk S1.001, werd op basis van het aardewerk in de 17^e – 18^e eeuw geplaatst. In de bovenste, meer puinige lagen, zoals S2.001, werd dan weer 19^e- en 20^e-eeuws materiaal gevonden, zoals industrieel witbakkend aardewerk en enkele fragmenten van glazen flessen.

In wp2 werd met de metaaldetector in het kleiige ophogingspakket een sterk gecorrodeerde munt aangetroffen. Op basis van de vormelijke kenmerken werd deze door Ron Bakx (collega BAAC bvba) als een laat 16^e-eeuwse koperen oord van Philips II gedetermineerd. Daar de rest van het aardewerk-complex in de 18^e eeuw wordt gedateerd, wordt deze munt als intrusief beschouwd net zoals het bovenvermelde stukje majolica-aardewerk.

4.4 Beantwoording onderzoeksvragen BVW

1. Welke bodemopbouw kan tijdens het vooronderzoek vastgesteld worden? Is deze bodemopbouw over het hele terrein gelijkaardig of zijn er lokale verschillen? Welke impact hebben bodemvormende factoren en/of processen gehad op de bewaring van archeologisch erfgoed?

De bodemopbouw werd in hoofdstuk 4.2 uitvoerig besproken. Deze bodemopbouw bleek op basis van de gedocumenteerde profielen te gelden voor het hele terrein. Er werden geen lokale afwijkingen vastgesteld. De aangetroffen bouwresten bleken goed bewaard, maar dit is eerder te wijten aan de jonge datering van de sporen.

2. Kunnen op basis van vondstmateriaal, oversnijdingen en/of vulling uitspraken gedaan worden over de datering en de onderlinge fasering van de aangetroffen sporen?

De aangetroffen bouwsporen worden op basis van de veldgegevens ten vroegste in de 19^e eeuw gedateerd. In combinatie met het historisch/cartografische luik kan deze begindatum evenzeer worden fijngesteld tot ten vroegste midden 19^e eeuw.

3. Kan voor de vindplaats het principe van behoud in situ nagestreefd worden, zo ja aan welke randvoorwaarden dient voldaan te worden?

Aangezien er geen archeologische vindplaats werd aangetroffen, kan er ook geen behoud *in situ* worden nagestreefd.

4. Voor archeologische vindplaatsen die bedreigd worden door de geplande ruimtelijke ontwikkeling en die niet in situ bewaard kunnen blijven; wat is de ruimtelijke afbakening (in drie dimensies) van deze zones?

Er werden geen archeologische sites aangetroffen, om die reden vormt de geplande ontwikkeling ook geen bedreiging.

5. Wat is het kennispotentieel van de archeologische vindplaats met betrekking tot ontwikkeling van Gent en de ontwikkeling van middeleeuwse stedelijke kernen in het algemeen? Welke site-specifieke vraagstellingen kunnen geformuleerd worden bij een vervolgonderzoek?

Alhoewel er geen archeologische vindplaats werd aangetroffen, heeft de uitgevoerde prospectie relevante informatie kunnen aanleveren. Uit het onderzoek is namelijk gebleken dat de terreinen buiten de laatmiddeleeuwse stad heel lang niet werden gebruikt. Uit de profielen is naar voren gekomen dat de landschappelijke ligging, dicht tegen de waterloop, niet al te ideaal waren. Het is pas vanaf ten vroegste de 17^e eeuw dat de gronden bouwrijp werden gemaakt. Echter is het nog 200 jaar wachten op de eerste sporen van bebouwing. De verwachte bleekweides werden niet aangetroffen.

6. Zijn er voor de beantwoording van deze vraagstellingen natuurwetenschappelijke onderzoeken nodig? Zo ja, welk type staalnames zijn hiervoor noodzakelijk en in welke vermoedelijke hoeveelheid?

N.v.t.

7. Kunnen er -afgaand op de vondsten, de aard en de densiteit van de aangetroffen sporen tijdens het vooronderzoek en de kennis van gelijkaardige sites- uitspraken gedaan worden over de aard en de hoeveelheid vondstmateriaal die bij een vervolgonderzoek te verwachten valt? Zijn er specifieke methodologische aanbevelingen inzake de omgang met vondstmateriaal qua opgravingsmethode, sampling, conservatie,...

N.v.t.

8. Is er sprake van een grondwaterproblematiek en dienen er maatregelen inzake grondwater of stabiliteit genomen te worden bij een eventueel vervolgonderzoek?

N.v.t.

5 Besluit

5.1 Algemeen

Tijdens de archeologische prospectie aan de Blekersdijk/Ham, uitgevoerd op 22 en 23 augustus 2016, werden vier proefsleuven gegraven. Bij dit veldonderzoek werden geen archeologisch relevante sporen aangetroffen.

Het terrein blijkt pas vanaf de 17^e eeuw ca. 2,8 m te zijn opgehoogd met aangevoerde grond waarop pas in de loop van de 19^e eeuw de eerste industriële bouwwerken zullen verschijnen. De structuren die werden aangetroffen bleken allen ten vroegste midden 19^e-eeuws te zijn. Daarnaast werden vele recente (laat 20^e-eeuwse) ondergrondse structuren gevonden.

Het meest opmerkelijke binnen deze structurengroep betrof een 4 m brede gemetste goot of overwelfd kanaal. Deze kon dwars over het onderzoeksterrein worden gevolgd.

Kort samengevat werd aangetoond dat het terrein lange tijd onbebouwd is gebleven. De voormalige Leie meanderde vroeger vermoedelijk doorheen het plangebied of heeft er alleszins sporen van overstromingen achtergelaten.

Bij het hoger weergegeven bureauonderzoek werd een archeologische verwachting voor de onderzoekslocatie opgesteld. De late verschijning van de eerste bebouwing werd naar aanleiding van het veldonderzoek kracht bijgezet. Ook de natte condities van de originele bodem kon a.d.h.v. de gedocumenteerde profielen worden getoetst.

Over de invulling van het terrein als bleekweide konden echter geen materiele of structurele bewijzen worden aangereikt. Er werden geen sporen aangetroffen die aan deze activiteit kunnen worden gekoppeld.

Daarnaast werd op basis van de historische en cartografische gegevens geconcludeerd dat de aanwezigheid van een overwelfde of gedempte waterloop langs de rooilijn van de Blekersdijk en Ham niet uitgesloten kon worden. Echter kon dit niet worden gestaafd. Er werd wel degelijk een soortgelijke constructie aangetroffen, al had deze geen betrekking op de voormalige Molengracht. Deze moet eerder worden gezien in het industriële karakter van de eerste 19de eeuwse bebouwing.

Het heel vage vermoeden op het aantreffen van de scheepswerf of schuitemakerij bleek na de uitvoering van het gravend onderzoek evenmin nog rechtop te staan. Er kwamen geen aanwijzingen aan het licht die in die richting wezen. De vooropgestelde veronderstelling dat het om een eventuele 'fantastische' invulling van de cartograaf zou gaan, kon enkel maar worden bevestigd.

5.2 Advies

Op basis van het aangetroffen sporen- en vondstenbestand adviseert BAAC Vlaanderen bvba geen verder archeologisch onderzoek te laten uitvoeren binnen de onderzochte percelen.

Ook de niet-geprospecteerde zone, ter hoogte van de nog te slopen bebouwing, dient volgens BAAC bvba niet verder te worden getoetst. De uniforme bodemopbouw doet met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid vermoeden dat ook deze zone geen archeologisch relevante sporen zal herbergen.

Daarnaast heeft het onderzoek ook aangetoond dat binnen het onderzoeksterrein grote 20^e-eeuwse verstoringen en vervuiling aanwezig is in de bodem.

6 Bibliografie

- BERKERS M., DE SMET G. & STOOPS G. 2011. Steendam: laatmiddeleeuwse pottenbakkersvondsten. In: *Archeologisch onderzoek in Gent 2002-2011, Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2, nr. 5, pp. 151-168.
- BILLEMONT, J., SADONES S. en VANOVERBEKE, R., 2016, Archeologische opgraving aan de Minnemers te Gent. *BAAC-Vlaanderen rapport 266*.
- BOUCKAERT C. & VAN AALST P. 2008. *Tolhuis, Sluizeken, Ham... kortom 't Seleskest*, Gent.
- CADGIS –FOD Financiën, http://ccff02.minfin.fgov.be/cadgisweb/?local=nl_BE.
- CAPITEYN A., CHARLES L. & LALEMAN M.C. 2007. *Historische Atlas van Gent*, Amsterdam.
- CARTESIUS: www.cartesius.be
- CENTRALE ARCHEOLOGISCHE INVENTARIS (CAI) 2016 [online], <http://geovlaanderen.gisvlaanderen.be/geo-vlaanderen/cai/#>
- COENE A. & DE RAEDT M. 2011. *Kaarten van Gent – Plannen voor Gent, 1534-2011*, Gent.
- DECLERCK, G. & LALEMAN, M.C. 2010. Archeologie van de stedelijke ruimte, in: BOONE M. & DENECKERE G., *Gent. Stad van alle tijden*, Gent, p. 18-49.
- DEVRIESE L. 2003. Van de hudevettersbrugge tot de Hudevetterskaai, in: *Tijdschrift voor Industriële Cultuur (TIC)*, deel 81, p. 2-49.
- DESEYN G. 1995. Industrieel-Archeologische sprokkels uit de geschiedenis van de wijk Sluizeken-Muide-Ham, in: *Tijdschrift voor Industriële Cultuur (TIC)* deel 49, nr. 1, Gent.
- DOV VLAANDEREN, *Databank Ondergrond Vlaanderen* [online], <https://dov.vlaanderen.be/dovweb/html/index.html>
- GELAUDE F. 2010. *Waterbeheer in een middeleeuwse grootstad: stuwen en dammen te Gent (12-14de eeuw)*, Jaarboek Ecologische Geschiedenis, 33-52, Academie Press Gent.
- GEOPUNT VLAANDEREN, <http://www.geopunt.be>
- GHENDTSCHÉ TYDINGHEN Tweemaandelijks Tijdschrift van de Heemkundige en Historische Kring Gent V.Z.W. 22e jaargang nr. 1, 15 januari 1993
- HAERENS, K., 1981, *Straatnamen van het oude Gent*.
- LALEMAN M.C., LIEVOIS, D. & RAVESCHOT, P., 1985, De stadsversterking bij de Zandpoort. Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek, in: *Stadsarcheologie Gent*, jg. 9, nr. 2, pp 16-41.
- LALEMAN M.C. & RAVESCHOT, P., 1986, *Wat 'n leven binnen die muren! Gent 1100- 1350*.
- MOLENECHO'S, VERDWENEN BELGISCHE MOLENS: <http://www.molenechos.org/verdwenen/molen.php?AdvSearch=4102>
- VAN REMOORTER, O., SCHELLENS, S. en VANOVERBEKE, R., 2016, Archeologische opgraving aan de Bibliotheekstraat te Gent. *BAAC-Vlaanderen rapport 210*.
- VANOVERBEKE, R., 2015, *Evaluatierapport van de archeologische opgraving aan het Godshuishammeke te Gent*. BAAC-Vlaanderen bvba.
- VANOVERBEKE, R., VAN REMOORTER, O., COX, L. en KREKELBERGH N., 2016, Van blekerij tot spinnerij. Archeologische opgraving aan de Burgstraat-Perkamentstraat te Gent. *BAAC-Vlaanderen rapport 100*.
- Z.N., 2016, ABO Consult, *TECHNISCH VERSLAG I.K.V. GRONDVERZET Ham/Bokersdijk/Reke te 9000 Gent*, Dossier nr. 19065.R.01, Gent, februari 2016.

7 Figurenlijst

Figuur 1: Situering van het plangebied op de orthofoto.....	5
Figuur 2: De huidige kadastrale situatie op en rond de onderzoekslocatie.....	6
Figuur 3: De te slopen panden aan de hoek Blekersdijk-Ham, maart 2016.....	7
Figuur 4: De situatie aan de hoek Blekersdijk-Ham in het jaar 1961.	7
Figuur 5: Zicht binnen de voormalige autowerkplaats.....	8
Figuur 6: Zicht binnen de voormalige autowerkplaats.....	8
Figuur 7: Toekomstig inplanting binnen de onderzoekslocatie. Noorden is rechts.....	9
Figuur 8: Zicht op het te behouden pand vanop de Leie. Links in beeld ligt de Sint-Jorissluis	10
Figuur 9: De toekomstige kelder (in grijs binnen de onderzoekslocatie). In de linkerbovenhoek bevindt zich het te behouden pand. Het noorden is rechts.....	10
Figuur 10: De onderzoekslocatie op de Tertiair-geologische kaart.....	12
Figuur 11: Het plangebied op de kwartaal-geologische kaart.	13
Figuur 12: Het plangebied op de Bodemkaart.	14
Figuur 13: De Sint-Jorispoort, geschilderd in 1585(?); door Lieven van der Schelden.	15
Figuur 14: De stadsuitbreiding omstreeks 1340. De onderzoekslocatie is aangegeven.....	17
Figuur 15: De verscheidene middeleeuwse waterlopen in Gent. De onderzoekslocatie is aangegeven (A), evenals de opgraving aan de Minnemeers (B) en de Bibliotheekstraat (C). Cijfer 8 geeft de locatie van de Sint-Jorispoort aan.	18
Figuur 16: Zicht (richting zuidoosten) op de Blekersdijk, Aquarel van Joseph Wynantz (1820-1830)..	19
Figuur 17: De onderzoekslocatie aangegeven op het primitief kadasterplan van 1834.....	21
Figuur 18: CAI-kaart van het onderzoeksgebied met de archeologische vindplaatsen in de omgeving met de aanduiding van de opgraving aan het Godshuishammeke (1), de Bibliotheekstraat (2) en de Minnemeers (3).....	22
Figuur 19: Detail uit het 'Panoramisch gezicht op Gent 1534' met aanduiding van het plangebied. Noorden is rechtsboven. (Gent, STAM)	23
Figuur 20: Detail uit het stadsplan van Jacob van Deventer, 1559. De onderzoekslocatie is in rood aangegeven. Noorden is boven.....	24
Figuur 21: Detail uit de stadsplattegrond van Sanderus en Hondius uit 1641. De onderzoekslocatie is aangegeven. Noorden is rechts.	25
Figuur 22: De onderzoekslocatie op de Figuratieve kaart van de gronden rond de Dampoort in Gent. Noorden is rechts.	26
Figuur 23: Figuratieve kaart van de versterkingswerken tussen de Brusselse Poort en de Muidepoort in Gent. 31 mei 1698. Noorden is links.	26
Figuur 24: "Figurative kaart van de meerschen gelegen in den Ham, gemaekt door Philippus Jacobus Benthuy, gemaekt ten verzoeken van den heer Bisschop van Gent, heere van St-Baefs", 1729 Noorden is links.....	27
Figuur 25: Detail uit de stadsplattegrond van Ferraris, ca. 1775. De onderzoekslocatie is in rood aangegeven. Noorden is boven.....	28
Figuur 26: Uitsnede uit het stadsplan van De Vreese uit 1799.....	29
Figuur 27: Uitsnede uit het stadsplan van Gérard uit 1858.	30
Figuur 28: Zoneringsplan met aangegeven vervuiling en andere verstoringen.....	31
Figuur 29: De Leie aan de Blekersdijk op een Aquarel van Joseph Wynantz (1820-1830). De kijkrichting is deze keer in de tegenovergestelde richting als in figuur 16. De gele pijl geeft de plek aan waar de gracht die het onderzoeksterrein omklemde, in de Leie uitmondt. De onderzoekslocatie bevindt zich net boven de pijl.....	32
Figuur 30: Voorgesteld proefsleuvenplan.....	34

Figuur 31: Het onderzoeksterrein net voor de start van het sleuvenonderzoek. Rechts in beeld (achter de rode container) het nog te slopen bouwvolume. Op de achtergrond de fabrieksschouw van SPE die mede de huidige skyline van Gent bepaalt. Foto richting noordoosten.	35
Figuur 32: Het onderzoeksterrein net voor de start van het sleuvenonderzoek. Links in beeld het nog te slopen bouwvolume. Foto richting zuidwesten.	36
Figuur 33: Plan met de uitgevoerde proefsleuven, de vervuilde en de ontoegankelijke zone.	37
Figuur 34: Profiel in werkput 1.	39
Figuur 35: Profiel in werkput 2.	39
Figuur 36: Profiel in werkput 3.	40
Figuur 37: Sporenplan wp1 en wp4.	41
Figuur 38: S1.002, de fundering van de fabrieksschouw.	42
Figuur 39: Sporenplan van wp2.	43
Figuur 40: Sporenplan van wp3.	44
Figuur 41: De overwelling, S3.002, rechts in de sleuf in wp3.	45
Figuur 42: De vele verstoringen, met o.a. de plastic buis, in werkput 3.	46
Figuur 43: De top van het gewelf in wp4.	47
Figuur 44: Het gereconstrueerde verloop van de goot/overwelling (S3.002/4.001) doorheen het plangebied.	47

8 Bijlages

8.1 Lijsten

8.1.1 Sporenlijst

8.1.2 Vondstenlijst

8.1.3 Fotolijst

8.2 Digitale versie van het rapport, de bijlagen en het fotomateriaal

Bijlage 8.1.1. Sporenlijst							
Spoor	WP	Vlak	Interpretatie	beschrijving	opmerking	Spoorrelaties	Datering
1.001	1	PR1	ophoging	ophogingslaag in profiel 1.1; vette klei, homogeen, bruin +aw +bs +mo +hk			17-18e
1.002	1	1	schouwfundering	ronde schouwfundering; centraal ronde vloer (diam. 116cm) met brandsporen en middenin een NS-brok ingemetst (22x13); ro bst 19x8x5; harde kalkmortel; vertandingen in zijanten rondom; buitenzijde aan NO-kant verbrand			19e
1.003	1	1	fundering	1steens doro-pa bst 21x6; harde bl-gr cementmortel			20e
1.004	1	1	muurbrok	fragment; helrode bst 19x9x5; harde kalkmortel	rond S1.003 gezet		20e
1.005	1	1	fundering	massief van bstbrokken en cementmortel			20e
2.001	2	1	ophoging	zand +as +sintels +puin +aw			
2.002	2	1	ophoging	ophogingslaag in profiel 2.1; vette klei, homogeen, bruin +aw +bs +mo +hk		=S1.001	
2.003	2	1	ophoging	blgr homo kleiig +bst; gereduceerd		lagen 5 en 6 in profiel 2.1	
2.004	2	1	leeflaag	dobr homo humeus kleiig; leeflaag?		tss S.002 en S2.003	
3.001	3	1	ophoging	idem S.1.001 en S2.002			
3.002	1	1	goot	riolering/goot; bst gewelf op zijmuur 1 steens; pa-ro bst ?x9x4,5;harde bl-gr cementmortel; in puinige en kleiige insteek; helft in wp; gereconstrueerde breedte ca. 3m80 - 4m; top gewelf aan straat 5m90 - midden terrein top op 5m66 - in wp4 top op 5m65 = verval richting Leie	diepte niet bereikt in profielput; dus zeker tot meer dan 3m onder maaiveld	gaat door S3.001	19e
4.001	4	1	goot	idem S3.002			

Bijlage 8.1.2. Vondstenlijst							
Vondst	WP	Vlak	Spoor	Categorie	Context	Aanvullende info	Datum
1	1	1	1.001	AW-glas-ns-bot	AAVL	profiel 1.1	22/08/2016
2	2	1	2.001	aw-glas	AAVL		22/08/2016
3	2	1	2.002	AW	AAVL		22/08/2016
4	2	1	2.003	AW	AAVL	bij profiel 2.1	22/08/2016
5	2	1	2.003	AW	AAVL	bij profiel 2.2	22/08/2016

Bijlage 8.1.3. Fotolijst	
2016-179 - Gent Blekersdijk - Plaatsbezoek 15 maart - 001.jpg	
2016-179 - Gent Blekersdijk - Plaatsbezoek 15 maart - 002.jpg	
2016-179 - Gent Blekersdijk - Plaatsbezoek 15 maart - 003.jpg	
2016-179 - Gent Blekersdijk - Plaatsbezoek 15 maart - 004.jpg	
2016-179 - Gent Blekersdijk - Plaatsbezoek 15 maart - 005.jpg	
2016-179 - Gent Blekersdijk - Plaatsbezoek 15 maart - 006.jpg	
2016-179 - Gent Blekersdijk - Omgeving - 001.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - Omgeving - 002.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - Omgeving - 003.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - Omgeving - 004.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - Omgeving - 005.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - Omgeving - 006.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - Omgeving - 007.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - Omgeving - 008.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - Sfeer - 001.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 1 - Overzicht - Vlak 1 - 001.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 1 - Overzicht - Vlak 1 - 002.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 1 - Overzicht - Vlak 1 - 003.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 1 - Overzicht - Vlak 1 - 004.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 1 - Overzicht - Vlak 1 - 005.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 1 - Overzicht - Vlak 1 - 006.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 1 - Profiel 1.1 - Vlak 1 - 001.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 1 - Profiel 1.1 - Vlak 1 - 002.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 1 - Profiel 1.2 - Vlak 1 - 001.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 1 - Profiel 1.2 - Vlak 1 - 002.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 1 - Sl.002 - Detail - Vlak 1 - 001.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 1 - Sl.002 - Detail - Vlak 1 - 002.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 1 - Sl.002 - Detail - Vlak 1 - 003.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 1 - Sl.002 - Detail - Vlak 1 - 004.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 1 - Sl.002 - Detail - Vlak 1 - 005.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 1 - Sl.002 - Detail - Vlak 1 - 006.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 2 - Overzicht - Vlak 1 - 001.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 2 - Overzicht - Vlak 1 - 002.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 2 - Profiel 2.1 - Vlak 1 - 001.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 2 - Profiel 2.1 - Vlak 1 - 002.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 2 - Profiel 2.2 - Vlak 1 - 001.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 2 - Profiel 2.2 - Vlak 1 - 002.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 2 - Profiel 2.2 - Vlak 1 - 003.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 2 - Profiel 2.2 - Vlak 2 - 001.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 2 - Profiel 2.2 - Vlak 2 - 002.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 2 - Profiel 2.2 - Vlak 2 - 003.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 2 - Profiel 2.2 - Vlak 2 - 004.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 2 - Profiel 2.2 - Vlak 2 - 005.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 2 - Profiel 2.2 - Vlak 2 - 006.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 2 - Profiel 2.2 - Vlak 2 - 007.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 2 - Profiel 2.2 - Vlak 2 - 008.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 2 - Profiel 2.2 - Vlak 2 - 009.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 2 - Profiel 2.2 - Vlak 2 - 010.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 2 - Profiel 2.2 - Vlak 2 - 011.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 2 - Profiel 2.2 - Vlak 2 - 012.JPG	
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 2 - Profiel 2.2 - Vlak 2 - 013.JPG	

Bijlage 8.1.3. Fotolijst
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 2 - Profiel 2.2 - Vlak 2 - 014.JPG
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 3 - Overzicht - Vlak 1 - 001.JPG
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 3 - Overzicht - Vlak 1 - 002.JPG
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 3 - Overzicht - Vlak 1 - 003.JPG
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 3 - Overzicht - Vlak 1 - 004.JPG
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 3 - Overzicht - Vlak 1 - 005.JPG
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 3 - Overzicht - Vlak 1 - 006.JPG
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 3 - Overzicht - Vlak 1 - 007.JPG
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 3 - Overzicht - Vlak 1 - 008.JPG
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 3 - Overzicht - Vlak 1 - 009.JPG
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 3 - Overzicht - Vlak 1 - 010.JPG
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 3 - Overzicht - Vlak 1 - 011.JPG
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 3 - Overzicht - Vlak 1 - 012.JPG
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 3 - Overzicht - Vlak 1 - 013.JPG
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 3 - Overzicht - Vlak 1 - 014.JPG
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 3 - Overzicht - Vlak 1 - 015.JPG
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 3 - Overzicht - Vlak 1 - 016.JPG
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 3 - Overzicht - Vlak 1 - 017.JPG
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 3 - Overzicht - Vlak 1 - 018.JPG
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 3 - Profiel 3.1 - Vlak 1 - 001.JPG
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 3 - Profiel 3.1 - Vlak 1 - 002.JPG
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 3 - Profiel 3.1 - Vlak 1 - 003.JPG
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 3 - Profiel 3.1 - Vlak 1 - 004.JPG
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 4 - Overzicht - Vlak 1 - 001.JPG
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 4 - Overzicht - Vlak 1 - 002.JPG
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 4 - Overzicht - Vlak 1 - 003.JPG
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 4 - Overzicht - Vlak 1 - 004.JPG
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 4 - Overzicht - Vlak 1 - 005.JPG
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 4 - Overzicht - Vlak 1 - 006.JPG
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 4 - Overzicht - Vlak 1 - 007.JPG
2016-179 - Gent Blekersdijk - WP 4 - Overzicht - Vlak 1 - 008.JPG